Naše řeč ROČNÍK XVIII. ČÍSLO 4.

Eugen Rippl: Z plavecké (vorařské) češtiny. (Ostatek.)

Pramen, vor, loď.

Pramen je celek za sebou spojených vorů nebo *tabulí,*[15]) a to buď jednoduchých *(štráf)* nebo dvojitých (dva štráfy vedle sebe, *šípa, šipa*). Podle nařízení vodní správy může býti pramen dlouhý až 130 metrů, sázavský ku př. je menší, mnohem užší, a má *na předkách* jen po jednom vesle (Chalupný, str. 183). Rozeznávají se rozličné druhy vorů: obyčejný *kladák* (z klad), *tramák* (z trámů), *borák* (z borového dříví) atd. Vor z osekaných kmenů je *klabanče*[16]) (f. pl., kláda se *klabá,* osekává, a to v zimě, když nemá mízy; Kott, pod heslem »kláda«), z neoloupaných kmenů *kornice.* Vor k přeplavení se jm. též *svor, svorec* nebo *srub* (v. Kott). Přední vor pramenu se jmenuje *předák,* zadní *zadák,* předposlední *šrek* (v. heslo »šrek«), ostatní *střihy.* Aby totiž pramen mohl v klikatinách řeky dobře zatáčeti, jsou mezi jednotlivými vory, jež jsou spojeny *střihovnicemi* (též *střihovicemi,* vorovými houžvemi), mezery, t. zv. *střihy,* a ony střihovnice se podle potřeby pevněji stahují. Mezera mezi kládami voru se jmenuje *školula* nebo *škoule* (zřídka *spára)* (»pak plavci svázali ohromným provazem, který škoulou provlékli mezi kládami pod vodou, předáky k sobě«, Chalupný, str. 183). Žertovně říkají Podskaláci: *»Dám ti hlavu do škoule«, »Dám ti napít ze škoule«* (potopím tě pod vodu) nebo: *»Napil se ze škoule«* (topil se) a p. Druhý vor mívá někdy název *spižník* nebo *špičník,* ve dvou spojených štráfech po pravé straně *pacholčí vor (pacholek* = pomocník vrátného),[17]) druhý vor vlevo *vrátenskej vor.* Na tomto druhém voru bývá *stajka* (stojan, u Morávka *stojka)* s firmou zaměstnavatele a vrátného. Vrátnému, vůdci pramenu, přednímu, zkušenému plavci, jenž

[15]) *Tabule* nebo *lavice* je též vysekaná ledová kra; viz ledování.
[16]) Výraz zastaralý, v. Herzer, Č.-něm. slovník, *klabanče,* a Sterzinger, Něm.-č. sl., *Floß.*
[17]) Vorař *(vorák)* zjednaný na výpomoc se jmenoval *hotovák.*

obdržel po »vrátenské« zkoušce svůj »patent«, bylo dáno jméno od toho, že prováděl pramen jezovými vraty. Před jezem skočil s pramenu a otevřel *(vyhradil)* vrata.[18]) U Sterzingra je zaznamenáno toto rčení: »Je-li vše k průplavu připraveno, *mají plavci již vyštířino«.*[19]) Přední nebo zadní kraje vorů nebo celého pramenu jsou *paty* (přední a zadní pata, *hlava* nebo *patka,* tenší část kusu od vršku nebo silnější). Má-li vor nebo celý pramen správný náklad, je *dobře uložen* (podle Kotta se jmenuje náklad *svršek*). Při velkém nákladu je *přeloženej* nebo *utopenej* (z příliš namočených klad, které jdou až pod vodu); uvázne-li na mělčině *(na kopci,* doplň *písku),* je *ustálenej* nebo *zažírá se;* bez nákladu je *holej,* lehký je *návodní.* Stočí-li se vor v půlkruh, je *zkosenej,* nebo se říká *bok se nalil* (Kott, heslo »vor«). Vory se *nahoře* (na svazišti) *strojí* (sváží), pramen se *pramení* (sestavuje), *dole* (na širší řece) se *přistrojí* (sváží se vory po dvou vedle sebe). Má-li se přistati k břehu, *zabije se* (zatluče), *chytne se* (»měli bysme *přichytit«,* Chalupný, str. 42) nebo *zaváže se to v zátah* (místo přistání), vory se *převádějí.* Aby pramen při plavbě *neskočil na kopec* nebo *na sucho* (neuvázl v mělčině), musí se včas zarazit, *krotí se* nebo *chytne.* Nejvíce se obávají plavci při plavbě t. zv. *záčelivého kamení,* do něhož by předák narazil *čelem.* Je na venkovských proudech mnoho pověstných *prahů* (úskalí, skalních hradeb). Proto je třeba vždy správně *čelit* (vyrovnat směr), *vyčelit* (uvolnit) zaražený předák od břehu a p. (»Eště kus, alespoň *do záčele!* Zadák [plavec na zadáku] povytáhl šrek a pramen se trochu sešinul, až se čelem připojil k zadáku prvého«, Chalupný, str. 103.) Někdy se ovšem stává, že *se* prameny *zamíchají* (když zadní vjedou na přední) nebo že *se* pramen *zblázní* (rozbije při troskotání). Jeť plavecké povolání po hornickém nejnebezpečnější! Před jezem se pramen *vypíná vejponou*[20]) *do vejšky,* aby *nezakopal* do šlajsny, zřídí se vejpona, t. zv. *přenucení.* Když se jezy spravují, za t. zv. *jímky,* nesmí se plavit, nad tím bdí *jímkař* nebo *dědek.* Jednotlivé klády a prkna u jezu jsou *náplavky.* (»Jsou dvě náplavky venku, míně, že splav je částečně odhrazen«, Chalupný, str. 29.) Rozličné jsou výrazy pro plavební čáru; říká se: *jít do řádky, do proudnice, do vrkoči.* Napříč přes řeku je někdy položen t. zv. *práh* (několik klad), aby se voda nad ním nadržela. Na

---

[18]) Vytahovací lano má proto název *vyhražovačka.*

[19]) V Praze jsou také t. zv. *vejplavkáři,* staří plavci ve výslužbě jakožto pomahači; pomáhají na př. vyplavovat prameny až do Buben.

[20]) Kláda na vypětí pramenu (na Sázavě: *pabúza*). Na to se vybírá nejsilnější kláda, aby nepraskla.

pramenech konečně mají plavci také své *horáčky*, hrnky, v nichž se vaří maso, brambory a voda na černou kávu. Nyní něco o lodích a loďkách. Plavci znají *pramici* nebo *pramičku* (malý prám), *kocáb* nebo *kocábku* (obdélníkovou loď se dvěma *podhony;*[21]) *natrhnout kocábku* = najet na sucho), *ševce* nebo *ševčíka* (úzkou loďku). Loď *břede* (má ponor), loď *sedí* (uvízne). Na přídi u lodi, kde se voda hrne, vzdouvá a čeří, tvoří se t. zv. *vousy*. Žebroví, kostra lodi je *kleč*, mečík *káča*, výplň lodi, druhá vrstev prken *podlážka*. Lodní můstek na velkém kolesovém parníku (na *šífu*) se nazývá všeobecně *pavlač*. Loď s ovocem je *jablečňák*. V knížce »Praha včera a dnes« jsem našel toto: »Vory mají stanoviště v zálivu „třímilionového jazyku".« Tak prý přezděli Podskaláci vorovému přístavišti (str. 126).

Klády, polena, tyče, bidla, sochory, prkna, vesla.

Nářadí plavecké je rozmanité. Rozlišují se též rozličné klády, polena, koly a p. Malá, drobnější kláda je *kladka; pančava* je nejkratší, neprovrtaný klacek *(bez oušení)*. Pančavy se nakládají a přivazují na vor podél (užšími konci napřed), kdežto polena se rovnají napříč, po čtyřech řadách vedle sebe, přes půl metru vysoko, až se spodní klády pod tíhou potápějí. Polínka z mladého dříví jsou t. zv. *kopovky*, otýpky z klestí *chrábší* (»plavili jsme takový chrábší«, Chalupný, str. 27; u Morávka, str. 151: *grošovky)*. Krátké klády, špalíky nebo trámy se jmenují *podvaly, podválek* je kousek dřeva. Podval zaslukovaný v předních patách voru slove *převazovačka*. Podvaly jsou tu proto, aby nepraskla *vořina* (spojovací kláda vpředu voru, která jde několika *oušeními*,[22]) otvory v kládách na předku vorů; k tomu účelu se tyto klády *uší, vyuší)*.[23]) *Jehla, jahla* je krátká špičatá kláda, zastrčená do šreku kolmo, t. zv. jehla šreková, jíž se užívá jako kotvy, když ji vrazí *jehlář* nebo *šrekař (vrazit jehlu)* do dna řečiště, má-li přirazit k břehu. Na mělčích vodách užívají plavci *klapaček*, klad na jednom konci houžvemi ve vor svázaných, na druhém konci střídavě volných *(překlapat to* = přejet

---

[21]) Podhon je konec lodi zdvižený v oblouku.

[22]) Srov. Adolf Heyduk, Sekerník: Byl duben, z horských lesů šera
plul pramen; deset vorů měl,
vor každý z špalků dvanáctera
v dál po vodě se rozvíjel.
Trám k trámu na *vořině* smrčí
spjat *oušením*, jež k předu trčí,
as na píď dobře *podčelen*.

[23]) Aby se ušetřila práce s vrtáním *(ušákem*, viz Valchář, str. 20, nebo *vrtousem)*, vysekal se někdy pro houžve jenom klínovitý otvor, t. zv. *škable*.

mělčinu). Když se na ně stouplo, ponořovaly se ovšem. Kolíky natlučené mezi kládami, pod kterými prochází houžev (houžev se tím utáhne), jsou *stlučky*. Jiné kolíky jsou zase t. zv. *trantejly;* zarážejí se do ledu a k nim se přivazují provazy spojující *nádržky* (v. ledování), aby jich obleva neodplavila (obyčejný provaz a dvě dřeva, jimiž se spojovaly nádržky, srov. trantejliti = vrávorati, Český lid XIII, str. 125). Koly k připevňování vorů na řece nebo na břehu jsou *lapači (jednoduška, dvojduška, dvoják, troják* = první, druhý, třetí lapač), lano je *lapák*. Klacek s hřebíky k snadnějšímu nakládání ledových ker na vůz nazývali Podskaláci *pachole* (srov. pachole = příruční vrátného, u Podskaláků též = mladík, který vozil majetníka ohrady na loďce po Vltavě, atd.). Starý výraz je *lemíz,* též *remíz* (srov. Slovník stč. s. v. *lemiez, limiez,* trám, deska, jen v češtině a luž. srb.) »neoloupaná silnější tyčka do špičky«. Hrubé bidlo, jehož se užívá jako páky, je *drouh;* bidlo, na kterém se nosily džbery, *podbírka*. O vejponě byla řeč již v předešlém odstavci. Vratidlo nebo rumpál jmenují plavci někdy *čudlík,* větší druh vratidla *vampule*. Kusy dřeva, po nichž se něco sváží, jsou *brzdy* nebo *líhy*.[24]) Tak se děje zejména na *(s)plazích* (podle Kotta *na šmyku, šmykačce, spušti, šoupaništi),* kde se polena shazují po korytě postaveném na »kozách«, kdežto klády se *válejí* přímo po stráních k břehu na tak zv. *svaliště* nebo *vaziště,* a tam se svazují ve vory. Okleštěný kmen, kulaté poleno, špalek, špalík se jmenuje *kuláč* nebo *koláč*. (»Vzal koláč, okrouhlý špalík, a vysekal z něho sekerou prostřední louče, úplně suché«, . . . rozdělávali totiž na pramenu za deště oheň, Chalupný, str. 141.) V časopise »Vltavan« je krátká zmínka o movitosti tehdejšího *pobřežného* (prvního dělníka v ohradě):[25]) »Nanejvýše deset párů koleček (trakařů) ke svážení dříví polenového, toliktéž i řemení, nějaká ta novomódní metrovka, něco houžví na *spásání křížů,* trocha dříví z *ouféry* a . . . dost.« Tato ouféra (oféra, z lat. »oběť«) se dostávala jaksi za odměnu práce, byly to ovšem jenom rozličné odpadky dřeva. Skládání prken *do kostky*[26]) měli v ohradách na starosti *prkenáři* nebo *prkenáči,* jednu vazbu nebo vrstvu prken jmenovali *snět*. Při nošení prken *»z vody«* do ohrady *odklápěli* prkno na rameno, a když se už hodně prken nanosili, měli nezřídka od toho *živý ramena* (odřená ramena). *Stará*

---

[24]) Po líhách se také smýkaly pivní sudy do sklepů.

[25]) Poslední pražská ohrada na palivo, v níž se sekalo a řezalo dříví ještě ručně, zmizela r. 1908. Tenkrát byly jen ještě dvě »prkenné« ohrady, a to pp. Winterbergra a Voitla (»Plavec« III, č. 8).

[26]) Srov. stavět *do figury* = dávat kamení do jistého tvaru.

Podskal byla za dřívějších dob též středisko *řezačů* (t. j. tesařů), kteří klády řezali na prkna (na *špalky*). Teprve později vznikly tam i pily. Řezalo se *hříbátkem* nebo *hříbětem* (pilou s obloukem), *dělaly se konce* nebo *řezaly půlky* (přeřezávala polena). Dříví prodávali *drevníci* neboli překupníci dříví (mercatores, praeemptores lignorum, Ruthova kronika). Byli *štípáci* nebo *štípači* na dříví, štípali klády na polena klínem a *kladnicí* (kladní sekerou; podle Kotta *kalháčem, kálačkou), rozdělávali* dříví na palivo. Dělníci na celý rok zjednaní se nazývali *celoroční*. Podle »Plavce« (III, č. 6) byl nejchoulostivější druh dříví borovice, neboť působením vlhka snadno dostala modré pruhy neboli, jak říkali, *zamrkla* (srov. řeznické rčení *maso zamrklo* = dostalo špatnou vůni). Mezi skladišti dříví byly za dřívějších časů malé přístavy a t. zv. *čerpadla* nebo *čapadla*, příchody k řece, mezery v pažení, kterým se tahalo dříví. V šedesátých letech min. stol. byla ku př. ještě čapadla u »Turků« za přívozem. Hlavní veslo na pramenu (obyčejně na předáku) byla *opačina* nebo *opačnice;* vrátný *zabral* nebo *zaváděl* opačinou, kdežto ostatní plavci, *bidelník* a *jehlář*, se opřeli vydatněji o sochory.[27]) Někdy užívali i dvou opačin. Opačina (pražští Podskaláci říkali i veslo, ku př. budějcký, pražský veslo atd.) je zasazena do vidlice, do *ložnice*, a ta je upevněna mezi dvěma *svlaky*, příčními prkny, v obrubě pramenu. Venkovští plavci nazývají sochor opřený o veslo *nožicí*. (»Zapři to vo nožici! Mladík opřel sochor o rukověť opačiny, zavěšené na oku z houžve«, Chalupný, str. 103.) Zástrčky u vesla se jmenují někdy *havlínky*. Krátké veslo je *kotrč* nebo *měchačka* (srov. *míchat vodu).*

Houžve, vázání.

Houžve se vyrábějí u ohně. Přikládají se na oheň tenké čerstvé kmeny stromků, zbavené větví a jehličí, otáčejí se a postrkují, aby se stejnoměrně opálily po celé délce a přece nepřipálily. Opálený kmen se vyjme a zkrucuje, vršek se dokonce otáčí kolem spodku. Když je houžev dost ohebná, odloží se a chopí se vedlejší. Tu práci zastává starý, vysloužilý plavec. (Z časopisu »Plavec«.) *Šlahoun* je delší tyč smrková, na jednom konci provrtaná; tímto průvrtem je protažena houžev a v oko zavázána veliká snětev, jíž se vory uvazují k břehu (někdy tomu říkají *těhel, těhla* nebo *těhelnice*, vory *se ubíjejí* ke kolíku na šlahoun, Valchář, str. 22).[28]) Houž-

[27]) Tyto sochory (dlouhé tyče) byly na konci okovány. Podle Valcháře říkali tomu okování *okovec*. Novější pražský výraz pro tuto dlouhou tyč je *tágo*. Sochory se *strouhaly* (řezaly).

[28]) Srov. nadávku »ty šlahoune« (= štíhlý dlouhán).

vička, kterou se uvazuje veslo do ložnice, je *korunka* nebo *svírka,* oko na skobce na zavěšení vesla se jmenuje *vojtěžka (otěž, votížka,* Valchář, str. 22, na venkově též *věšák).* Všelijaké houžve, jimiž se vorové klády slučují, jsou *sluky* nebo *slučky* (zřídka *svázky; zaslukovat* = zaklinovat, srov. stlučky v předešlém odstavci), *vobleč* nebo *vobláčka* je způsob jednoduchého obvinutí houžve na kládu. O střihovnici byla již zmínka. Náklad vorový se přivazuje *ouvinkem.* Často se stává, že se nějaká houžev přetrhne, praskne, potom říkají plavci: Houžka se *odsadila* nebo *strhala.*

Ledování.

V létě se živili Podskaláci jako voraři, plavčíci a převozníci, výrobci a půjčovatelé loděk, jako dělníci v dřevařských ohradách, jako pískaři, rybařili, v zimě jako ledaři *(ledáci)* a zřizovatelé kluzišť *(šlajfplaců). »O ledách«* bylo vždy hodně ruchu, nejvíce křiku a hlomozu bylo v rozsáhlé náplavce Šítkovské pod mostem Palackého. Napřed *rejsoval faktor faktorkou* (viz tam) nebo *rejsovačkou lavice* (dlouhé pruhy ledu), krátkou sekerou na dlouhém topůrku odměřoval vzdálenost, dělal *kaňky.* Musil dobře okem vzdálenost měřiti (Semerádová), aby lavice byla všude rovně široká. Za ním šli *sekáči* a *v rejsu* led nasekávali. Pak vzali *dotínačky* (sekery, jimiž se *dotínal* nebo *protínal* led), na nejsilnější led t. zv. *čápy,* nejdelší sekery (as 40—50 cm), totiž s dlouhým »nosem«. Potom se rázem opírali o sekery a na povel *»trhni!«* trhli. Odtržené lavice *tahali tahači* k břehu. Tam u břehu si předtím udělali t. zv. *mostek;* upěchovali ledové kry a několikrát je polili, aby nemusili lavice násilím vytahovat na břeh, neboť přes tento mostek nebo můstek běžel led skoro sám k vozu. Do lavic nasekali ještě t. zv. *průseky,* aby se snáze rozlámaly a u mostku se nenakupily. Pruhy ledu, mezi nimiž se vysekával led a po kterých se při vysekávání chodilo, jmenovaly se *nádržky.* U břehu *skočili* na lavice *štípáci* a *štípačkami* (sekerami) rozštípali lavice v tabule. *Stavěči* stavěli tabule k povozům, odtud je *nakladači* nebo *házeči* nakládali (házeli) *pacholaty* (bidly s hřebíky) na vůz. Kočím se říkalo po pražsku *navážkové.* Ledovou tříšť *(vodpad* nebo *šutr)* odhazovali *lopatáři* do vody. Vysekanou díru v ledu, kterou se hnala tříšť na vodu, jmenovali *požerák* nebo *požírák* (srov. požerák u kanálu ‚díra, kterou voda do kanálu vtéká‘, Kott), otvor v ledu *hlubaňka.* Ledařům se platilo mimo *známky* t. zv. *mejto* (peníze; odevzdané peníze musily souhlasiti se známkami). Výběrčí, vyběrač známek, se jmenoval *kapsář* (od veliké kapsy na prsou, do níž dával známky). Když se

dodělala práce (bylo *po ledách*), postavil se na nádržku sněhulák *(dělat bakusa)* nebo nějaký kříž.

Pískaření, rybolov.

Až do roku 1902 se vybíral písek z Vltavy v Praze ručně t. zv. *naběráky* nebo *nabíráky* (též *vylejváky;* toto slovo ovšem obyčejně znamená lopatky k vyhazování vody z loděk). Parta pískařská (obyčejně ze čtyř až pěti mužů) *udělala si braní, postavila se* s kocábkou ke *kopci* (k ložisku písku v řece, srov. rčení *kopec bere na sebe* = vlny šplouchají vysoko) a *házela* (dobývala) písek. Vykladač písku z kocábky na břeh byl t. zv. *břehák,* zpravidla starší pískař, jenž nemohl již nabírat naběrákem. Cech podskalských rybářů již dávno neexistuje, již v devadesátých letech minulého stol. pozbyli práva rybolovu. Ale přece si sem tam rádi zapytlačili. Dnes už se dá jen ztěžka zjistit, měli-li i v tomto oboru aspoň několik příznačných výrazů. Co se z toho zachovalo až do dneška, souhlasí celkem s názvoslovím a vyjadřováním, jež mají i ostatní pražští rybáři, t. zv. »klubisté« (členové pražského spolku rybářského). Podskaláci znají ještě dnes rozličné sítě a čeřeny, ku př. *cejchu, cejp* (pytlovou síť se železným půlkruhem) nebo *kuklu, měch* a *vobusku* (vobuska je velká síť, která se dává kolmo do vody). Ještě dnes *víznou* (síťují, spravují sítě). Podskaláci buďto čeřenovali, nebo *kladli, položili, dávali, píchali provázky* nebo *tenátka,*[29]) celá Vltava se jimi zatáhla, a v noci nebo k ránu se jelo k vnadidlům kořist *přebírat. Stražili* takto na ryby nebo chytali *na vláč* (lovili tahem do čeřenů). Provaz s dřevěnými klapačkami na plašení ryb se jmenoval *hasačert* nebo *žengroud,* truhlík na vysokých nohou, vystlaný slamou, na překládání ryb *skladka.* Ještě dnes jmenují Podskaláci jako všichni rybáři pražští druhy ryb názvy odlišnými od spisovného jazyka, ku př. veliká podoustev je *nosatá* nebo *nosáč,* velký cejn *kmet, placák, ocejnovanec* (cejn *jako lopata),* malý cejn je *skalák,* kapr *kaprál,* štika *zubatá, štikolín* (jako *kláda),* úhoř *had; holej* nebo *holák,* losos *lojza* a p.

Něco ze všeobecné slovní zásoby dnešních Podskaláků.

Kromě odborných výrazů poznamenal jsem si ještě hojnost slovíček a rčení; z nich tu podávám malý výběr. Myslím, že jsou pro svůj lidový ráz neméně zajímavá. Stálý život na vodě vtiskl povaze Podskaláků ráznost a tím i jakousi bezohlednost, přizpůsobil řeč a při všem jim zachoval srdce

---

[29]) Někdy i *dát spodno.* Položit šňůru se živým vnadidlem (s rybičkou na dravce) = *pokládat na živou.*

dobromyslné. Lze proto pochopit, že při těchto vlastnostech také pučí a kvete zdárně kvítko nevázanosti, které je předním znakem vší »námořnické chasy« (viz Ottovy Čechy, III, 2, str. 311). Držím se tu abecedního pořadí:

bidlovokej (pidlovokej, šilhavý), *bobkový list* (plíce, vykašle si ještě b. l.), *je to celý* (je to v pořádku), *colit, solit* (platit, z něm. zahlen, *solení* = peníze), *dělat přes čáru* (přes čas), *dobírka* (co se dobírá z platu, co zbude po záloze), *dodělávka* (práce, kterou zbývá dodělat), *dovolenost, dovolenej* (opovážlivost, -ivý), *fángle* (»to je fángle«, o mužském), *fučák* (vítr), *gusto pusto* (posměšné volání = nech toho být! vlastně = Gustave, pusť to!), *haurovat se, dělat haura,*[30]) *dělat hogo fogo* (holedbat se, dělat pána), *hejbat košťálem* (souložiti), *jsi blázen nebo hraješ housle?* (když někdo hloupě mluví), *hraje to, nehraje to* (jde to, souhlasí to; nestačí to; *mně to nehraje* = nejsem spokojen s prací, se mzdou, žádal bych o zvýšení mzdy, cítím se zkrácen a p.), *hustý* (kořalka), *mít glózu* (mít hlad), *karblovat s něčím* (třást něčím), vypadá *jako z Karlova* (špatně), *jít do klády* (do rakve, zemřít), *klarinet* (penis, *polámat si klarinet* = pohlavně se nakazit), *kornoutky* (uši), *krachec udělat* (udělat rámus, spadnout s rámusem), *křásnout někoho* (uhodit), *krmit se* (souložiti), *kulče* (malý předmět, člověk), *to nelácá* (to neplatí), *nastává lichá hodina, jde na lichou* (začíná se třeštit v hospodě), *lítat jako prádlo na šňůře* (být bit), *lochtáček* (penis), *lupen, vejlupek* nebo *výkuk* (chytrý člověk), *malovat slepý bráně voči* (lhát), *milión, miliónovej, milión dobrej* (výborný), *rozbít něco na mindr mandr* (podle výrazu »na cimpr campr«), *načínáček* (penis), *nakouřenej, narvanej, vzatej, zrichtovanej* a p. (opilý), *naslinit někoho* (napálit), *palba* (pití, hýření), *to mi neříká pane* (to mi nepatří), *papusnice* (ústa), *nahá pečeně* (nahý člověk), *picmunda* (morálně slabý člověk), *popelníček* (vulva), *práce umřela* (přestala), *práce vodpadá* (práce odbývá), *ať jsem prevítskej* (ať hrom do mne uhodí, není-li to pravda), *pumařina* (legrace), *tys mě rozesmál* (ironicky = tys mě rozzlobil), *rozpumpovat se* (rozjařit se), *rukovní kmotra* (kmotřenka, nosí dítě při křtu na rukou), *salvu dělat* (hlučně se někomu vysmát), *sčokoládovanej* (opilý), *slitina* (opilec), *dal mu sódu* nebo *lízání* (vynadal mu), *slejvák* nebo *splachovačka* (silný dešť), *škompera* (hlava), *špígra* (špička na cigarety), *štimajzl* (penis), *tahárny* (kalhoty), *tradiáš* (světský, potulný člověk), *trounit se* (topit, utopit se), to bude *várka* (bude pršet, ženou se mraky), *vazák* (dlouhý,

---

30) Z něm. Hauer, viz odpol. LN. 28. XII. 1933.

silný provaz k upevnění lodi u břehu), *vejklada* (tlučhuba; *nevykládej, vejklado!), vejsek* (výprask), *vejška, vejvar* (mzda; z toho kouká pěknej vejvar!), *voliště* (nadávka, vůl), *volšovej* (neohrabaný, neúhledný; *volšový ruce, nohy), vybourat někoho ven* (vyhodit), *vyhlídanej* (vychovaný), *vyjukanej* (vyděšený), *vyzpovídat někoho bez klekátka* (snadno někoho vyslýchat), *vyžehlit někoho* (obelhat někoho), *má zamotanou hlavu* (je zmaten).

Na konec ukázku z výstřední květomluvy pražských hazečů (nakladačů ledových tabulí), jež je uveřejněna v časopise »Zájmy československých obchodních a dopravních zřízenců«, Praha 9. 10. 1911, a je asi úmyslně skreslena: »Nó, tak pójedou, hroudo (= venkovane)? Snad nemyslej, že na nich, malino, budeme hodinu čékat?« »Poslouchají, marvane, jest-li snad chtěj s těma jejich hajtrama dělat ňáký štráchy, tak raděj koukaj vymáznout, aby sme jim neudělali ňáký to měření kolem nosovky.« »Vóni venkovskej bramboro! Voni balšáne! Puchejři! Voni si chtěj éště na nás votvírat jejich zóbec? Já jim tu jédnu véženu, že se postavěj na hlavu a nohama se tomu budou divit! Voni hloupá vráno! Koukej, Vencl, na tu myš, sotva že se u nás v Praze ohřejé, už se chce taky vytahovat« atd.

Karel Erban: Pausa v českém verši.

V starších i novějších výkladech prosodických setkáváme se s několika termíny, jejichž význam se nezdá dnes čtenáři dost jasný a přesný. Jsou to názvy pausa (pomlka), přestávka, diaerese (caesura) a mezislovný předěl. Někdy nám označují pojmy jakoby stejné, jindy zase více nebo méně podobné nebo příbuzné, a jestliže se chceme dopátrati jejich pravého a přesného významu, stávají se nám často ještě nejasnější a zmatenější.

Ot. Zich (ČMF. XIV, 101) vytýká, že se přestávka u nás šmahem směšuje s pomlkou (pausou). Oba pojmy udržuje tu Zich ve shodě s terminologií hudební: v přestávce se rytmický pohyb verše staví a doba, po kterou přestávka trvá, se do rytmu nepočítá, kdežto v pomlkách rytmický pohyb verše trvá. Tvrdí se prý tedy docela nesprávně, jako by přestávky uvnitř verše byly docela kratičké. Naopak, jsou někdy značné, ale nezabírají žádnou část stopy, jsou rytmicky mrtvé. Skutečná pomlka (pausa) je na př. v pentametru a vůbec všude tam, kde je neúplná stopa (katalektická). Tak vykládá pausu a přestávku také K. Oliva v své »Teorii literatury pro obchodní školy«, což je učebnice proniklá už na-

mnoze hledisky formalistickými. Tu na str. 26—27 se přestávka ztotožňuje s diaeresí (caesurou) a pausa (pomlka) s katalektickou stopou. Mínění prvé souhlasí i s tvrzením Královým (J. Král, O prosodii české, LF. XXIII, 396): »Mimo to není diaerese všude, kde končí slovo, nýbrž právě jako caesura jen tam, kde je oddech, přestávka.« Podobně se také vykládala diaerese a caesura v školních učebnicích. Nebylo tam také jasného rozdílu mezi pomlkou a přestávkou. Proti tomu dovozuje R. Jakobson v »Základech českého verše« na str. 35—37, že tak zvaná caesura nebo diaerese není nic jiného než závazný konec slova na určitém místě verše. To je onen mezislovný předěl. Jakobson se tu opírá o zjištění Meilletovo, který ukázal, co znamenal tak zvaný řez (coupe) ve více než osmislabičných verších védských, avestských, starořeckých a latinských (saturnských): závazný konec slova na určitém místě verše. Boileau, teoretik francouzského klasicismu, ztotožnil pak ve francouzském klasickém alexandrinu tento pouhý řez verše se syntaktickou (smyslovou) přestávkou, a tak se oba pojmy na dlouho pomísily.

Dnes je však již v té věci mnohem jasněji. J. Mukařovský, který ještě v studii »Příspěvek k estetice českého verše« (1923) rozeznává pausu metrickou (t. j. caesuru nebo diaeresi) a pausu větnou, syntaktickou, kterou klade na hranici mezi dva přízvukové vrcholy (l. c. str. 38), chápe již v své nové práci z r. 1929 (»Rapports de la ligne phonique avec l'ordre des mots dans les vers tchèques« str. 126,[1]) shodně s Jakobsonem, že nám ve verši zpravidla nejde o pausu jakožto vynechávku a přestávku časovou, nýbrž že nám běží o pausu skutečnou, kterou tvoří mez »caractérisée par une diminution d'intensité de la voix (pause expiratoire), par un abaissement de la hauteur (pause d'intonation) et par une séparation énergique des syllabes.«[2]) Ještě však v svém estetickém rozboru Máchova Máje (1928) na str. 67 píše Mukařovský o caesuře dost nejasně: »Caesura, oddělující kóla, je totiž v Máchově verši velmi závažná, takže se téměř rovná meziveršovému předělu.« A na str. 68: »Jiná shoda caesury s meziveršovým předělem záleží v bezprostředním setkávání rytmických důrazů po obou stranách rozhraní: ‚Modravé stíny v l n ‖ v r u d é pruhy rozhání'.«

Jsou tedy tři zjevy, které jsme si dosud mohli plésti: 1. caesura (diaerese, coupe, řez), což není pausa ani přestávka, nýbrž jen závazný konec slova na určitém místě verše; 2. pau-

[1]) Uveřejněna byla v »Travaux du Cercle linguistique de Prague«, I.
[2]) T. j. vyznačená zmenšením síly hlasu (pausa výdechová), snížením výšky (pausa intonační) a rázným oddělením slabik.

sa větná (syntaktická, mluvnická), která bývá zpravidla jistou smyslovou i oddechovou přestávkou a označuje se graficky interpunkčními znaménky; 3. pausa veršová nebo rytmická, která odděluje větší rytmické celky, t. zv. takty. Při této pause veršové však nejde, jak již řečeno, o nějakou přestávku v čase, nýbrž o hlasové vyznačení konce taktu, a tato pausa na rozdíl od pausy syntaktické nemá svou příčinu v psychologické, fysiologické nebo semantické stránce řeči. Její podstata a příčina je čistě rytmická: označovat konec a začátek rytmických celků. Ot. Zich měl při své terminologii příliš na mysli terminologii hudební, ale právě tak, jako není ve verši melodičnosti v pravém smyslu hudebním, tak nelze chtíti, aby i ve verši byla pausa vynechávkou básnického textu počítanou do rytmu. To, co vidí Ot. Zich v tak zv. katalektickém verši, je sice něco s hudební pausou zřejmě analogického, ale nic víc. Ve verši nám však nejde o přesné počítání času, jednotlivé takty jsou jen subjektivně a přibližně stejně dlouhé. Materiálem nám není čas, nýbrž rytmizomenon v čase probíhající. Katalektická stopa před pausou však svůj význam jistě má: modifikuje ji a chrání takty proti přílišné jednotvárnosti. Ale i sebe jasnější definice řečených tří zjevů uvedou nás v praxi v pochybnost. Ve verši totiž nenajdeme tyto zjevy vždy samy o sobě, isolovány, nýbrž komplikovány. Teprve při rozboru verše vidíme, jaký složitý a jemný to proces, který se nedá řešit lehce, přímočaře a jednoznačně. Verš jako produkt dokonalého »veršového řemesla« je ukut z mnoha prvků vespolek podivuhodně propletených, tu s organisací přesnější a zákonitější, jinde zase volnější, neurčitější a svobodnější.

V této studii půjde nám o to, jak na sebe ve verši navzájem řečené tři zjevy působí a jakou mají ve verši funkci.

Pausa syntaktická má cíle mimoestetické: členíc větu podle její stavby, vyhovuje tím potřebám fysiologickým, psychologickým a semantickým. Popřává nám na vhodných místech oddechu,[3]) rozkládá nám vhodně komplexy příliš složité, orientuje nás ve větě a činí ji přehlednou. Pausa rytmická proti tomu má funkci jen a jen estetickou: vzbuzovat v nás pocit rytmu. Už z toho je vidět, že význam pausy syntaktické je ve verši silně zatlačen pausou rytmickou. Setká-li se na jednom místě pausa syntaktická a rytmická, má rytmická vždycky převahu. V praxi se to projevuje mimo jiné (hlasově) zvyšováním a snižováním hlasu, a zdálo by se tedy, že takové místo se dvěma pausami lze přečíst jenom jedním

[3]) Vlastně vdechnutí vzduchu, srov. výdechové pausy v hudbě vokální.

způsobem: buď se rozhodnout pro pausu syntaktickou, anebo pro pausu rytmickou, protože nemůžeme hlas zároveň zvýšit a snížit. Ale z pausy syntaktické můžeme zachovat onen oddech, malou přestávku, a to také recitátoři dělají. Při tom se ovšem hlas nezvýší, nýbrž sníží a zeslabí, nikdy však zase ne tak hluboce, jak děláme na př. v próze před tečkou. Je to zvláštní snížení hlasu, jen tak jakoby poloviční, při němž nemáme dojem ukončenosti, nýbrž čekáme další takt. Více než na text upoutává takováto pausa naši pozornost na formu: očekáváme pokračování rytmu. Jak malý význam má ve verši pausa syntaktická, ukazují místa, kde přes ni musíme hlasem přejíti, jako by tam nebyla, protože by nám takty rozsekala a rytmus tím pokazila. Jestliže recitátor syntaktické pausy v básni příliš uplatňuje, dělá z veršů prózu. Všimněme si toho na těchto příkladech:

Erben: Spíš, má panenko, || nebo bdíš?
Hoj, panenko, || tu jsem již.[4])
Čech: Oči všech doufají || v tebe, Pane.
Čech: Kdy vás uslyším, ||ach! milé zvony, zas...
Čech: Jemu všechno kolem || rozkoší a bolem
hřímá, hučí, šeptá, || jásá, kvílí, reptá
věčný chvalozpěv.
Toman: Ty bože révy, || který posíláš.
Křička: Krásná, kouzelně || krásná je země,
hra vln, || šum lesů, || oblaků let,
Křička: Lukášku, Vávro, || chlapci ušlechtilí
z moravské dědiny,
Bůh rozsoudí. || My, čestni, jak jsme žili,
umřeme bez viny.
Erban: Teď, Pane, prosím, || mě umřít nech.

Nejen syntaktická pausa vokativní, která i v řeči prozaické a hovorové velmi často mizí, nýbrž i pausy jiného syntaktického původu jsou tu při správném rytmickém čtení zeslabovány anebo mizejí úplně. Namítne mi snad někdo, že tím porušujeme jasnost a srozumitelnost textu. Tu však porušujeme i metaforami a básnickou řečí vůbec, jasnost a srozumitelnost není v umění cílem. To plyne ostatně z funkce básnické řeči samé. Někteří recitátoři, s kterými jsem mluvil, sami se mi přiznávali, že přednášejí nejraději »impresionisticky«: slova se přese všechnu interpunkci chrlí v jediném nepřerušovaném toku, jejich jednotlivý smysl často zaniká, ale celkový dojem je silný a zůstává. Nemohu říci, do jaké míry je jejich způsob recitace správný, ale jejich přiznání je jistě pozoruhodné. Když jsem však poslouchal a pozoroval recitátory řekl bych řečnického typu, kteří pausy syn-

[4]) Svislými čarami označuji pausy rytmické, pro pausy syntaktické ponechávám interpunkční znaménka.

taktické hlasem velmi důrazně vyznačovali, měl jsem nepříjemný dojem rétorství, zkaženého a znásilňovaného rytmu. Rytmus verše se na neorganických místech přerušoval, spojovaly se tu neslučitelné stránky dvou hledisk: estetického a praktického. Zároveň jsem měl příležitost konstatovat, že lidé, kteří tímto způsobem verše přednášeli, neměli pro poesii smyslu; hledali vždy jen »obsah, myšlenky a jádro« básně.

Syntaktickou pausu musíme tedy podříditi pause rytmické. Jen tam lze ji poněkud uplatniti, kde se schází s pausou rytmickou anebo kde příliš netrhá rytmické takty, jinak ji hlasem nevyznačujeme, a není divu, že někteří básníci vypouštějí pak i grafická znaménka, jimiž syntaktické pausy označujeme. Místo pro oddech necháváme si tam, kde to rytmus dovoluje: na konci některých taktů. V básni není ani velkého rozdílu mezi syntaktickou pausou před čárkou a před tečkou. V poesii nelze vždy mluviti o takovém ukončení a závěru věty, jak tomu je v próze. Vždyť je někdy v poesii vůbec těžko větu najíti anebo ji gramaticky rozložiti. Básnický jazyk veršový nemá věty v přesném smyslu gramatickém a nemá také přesné gramatické interpunkce. Potřebuje interpunkce básnické, interpunkce hudební, jak jsem to formuloval před čtyřmi lety v Lidových novinách (K poetické interpunkci).[5]) Dnes již tu novou interpunkci mám objevenu: jsou to rytmické pausy. Nechci tím nikterak dnes říci, že bych gramatickou interpunkci v básni vůbec zavrhoval a káral snad básníky, že ji dosud ze svých veršů nevymýtili. Hájím a odůvodňuji jen praxi některých básníků (také svou), protože dobře vím, že s novou poetickou interpunkcí mnoho lidí nesouhlasí a spatřují v ní jen zbytečné novotářství stůj co stůj. Nechci také tvrdit, že gramatická interpunkce verši jen škodí a je tam zbytečná. Epické básně lze si těžko představiti bez interpunkce a i v nejčistší lyrice může míti gramatická interpunkce jistý kladný smysl. Trvám však na tom, že gramatické interpunkce není v lyrickém verši nevyhnutelně třeba a že na některých místech její grafické znaky spíše básníku překážejí než prospívají. Pro básníka není to vždy jen záliba nebo manýra; poetickou interpunkci si vyžádá někdy už sama struktura veršová, a sám ze své vlastní praxe mohu dosvědčit, že každá báseň vzniká obyčejně bez interpunkce. Jsou to s počátku jen takty a úryvky veršů, které teprve později, když je báseň hotova, dostanou dodatečně čárky, tečky, středníky a dvojtečky.

---

[5]) LN. z 8. března 1930; k mému článku se vrátil v LN. ze 4. května 1930 Jiří Haller.

Zvláštní postavení má ve verši pausa osamocená, t. j. nekomplikovaná pausou syntaktickou. Jde mi tu o nejzvláštnější případ: o přesah (enjambement), který se dosud vykládal jako přesah smyslu, přesah věty z konce jednoho verše do verše druhého. Ale tomu tak není. Jednak je dost nejasné, co míníme tím smyslem a větou ve veršové řeči básnické, jednak nelze tento zajímavý zjev vykládati z textu nebo z tématu, nýbrž z formy. A formálně je přesah takový konec verše, kde je toliko pausa rytmická (nikdy ne syntaktická). S hlediska formálního je jedno, přesahuje-li v tomto místě smysl věty z verše jednoho do druhého, protože přesah není způsoben textem, myšlenkami, smyslovým obsahem nějaké věty, nýbrž příčinami čistě formálními: akusticky tu končí přízvuková rytmická skupina, takt. Okolnost, že je to právě na konci verše, má význam jen strukturální a grafický. Je-li rytmická pausa uprostřed verše, znamená to jen, že by tam eventuálně mohl být také konec verše a eo ipso též enjambement. Tu záleží zase na básníkovi, jaké strukturální řešení verše uzná za nejlepší. (Při tom rozhodují hlavně důvody agogické, melodické i visuální.) Po stránce syntaktické sice všechny přesahy nejsou stejně silné (spojitost mezi syntagmaty, veršem rozdělenými, může být těsnější nebo volnější), a to může do jisté míry přesah modifikovat. Je-li vložen přesah mezi velmi těsné členy jednoho syntagmatu, je někdy čtenář na rozpacích, jak takové verše čísti. Ukáži to na několika příkladech z veršů Zahradníčkových a Šaldových:

Zahradníček: Cesta se ztrácí do vesmírné trati,
řinčení řebřinových vozů do závrati
mé zní a praskot loukotí a skřípot os
zas pod plností sténá (!), mluví hudba kos.
(V srpnu.)
Jak v hodince smrti celý můj život spěchá ke mně,
svou minulost doznělou sotva i přečistý list
budoucna nedopsaný kroky jsem zahlédl temně
a byl si jím jist. (Unisono.)

Dva silné přesahy za slovy »do závrati« a »přečistý list«, které tu oddělují přívlastek od podstatného jména, zasahují silně do rytmu, a přece nelze říci, že by jej porušovaly. Pausa zůstává, i takty, jenom tempo, dynamika a melodie veršů jsou těmito přesahy zvláštním způsobem modifikovány: je tu v těch verších veliký klid, slavnostní jednotvárnost, připomínající modlitbově nebo žalmově protáhlý přednes kněžský. Poněvadž i přízvukové vrcholy jsou slabé, zůstávají slabé i pausy, které jsou jen zlehka naznačeny, jen tolik, aby zůstal dojem rytmu. Tato přímo odhmotnělá a zduchovělá forma je tedy úplně adekvátní stránce tematické. Tyto pře-

sahy však i s celou zvláštní strukturou veršovou lákají analytika, aby tu vyzkoušel jinou veršovou strukturu:

řinčení řebřinových vozů
do závrati mé zní
a praskot loukotí
a skřípot os
zas pod plností sténá (!),
mluví hudba kos.

Nebo: řinčení řebřinových vozů do závrati mé zní
a praskot loukotí a skřípot os
zas pod plností sténá (!), mluví hudba kos.

V první modifikaci je hned tempo rychlejší, přízvukové vrcholy a pausy jsou silnější, protože tu jsou takty jinak organisovány, a to tak, aby každý takt byl zároveň veršem. Mezi prvým a druhým veršem je sice přesah, ale o mnoho slabší, než byl ve verších původních. Také v druhé modifikaci jsme onen silný přesah zrušili a zesílili rytmickou pausu pausou syntaktickou (fakultativní). Proto ta jednotvárná velebná plynulost, kterou se původní verše vyznačují, je na tomto místě znatelně porušena. Z Šaldových básní si vezměme jako typický příklad báseň »Záchvěv hrůzy« (ŠZ. V.):

Topoly vítr protéká, až zvoní jejich šupiny
jak plíšky. Stín se stínem teď tancuje, až vře zahrada
a k nebi stříká stromů dým. Tma do světla se propadá
a zem je moře pohnuté, já opilý se na něm kolísám. Dětinný (!)

je můj úžas. A pak, raz, se všechno mění v hřbitovní rovinu
a mrazivý prst nějaký mne chvěním zasahá.
A v hrůze hmatám po sobě, nejsem-li stín neb mha:
zda nezatoulal jsem se k podsvětí a zda v ně nevplynu.

Též tu jsou jednotlivé takty poměrně dosti dlouhé, přízvukové vrcholy a pausy hodně slabé. Zajímavá je veršová struktura: verše jsou tu násilím vehnány do dosti pravidelné, ale ztrnulé a neživé veršové struktury, ačkoli by si jejich takty žádaly veršové struktury mnohem volnější:

Topoly vítr protéká,
až zvoní jejich šupiny
jak plíšky.
Stín se stínem teď tancuje,
až vře zahrada
a k nebi stříká stromů dým.
Tma do světla se propadá
a zem je moře pohnuté,
já opilý se na něm kolísám.

Dětinný (!) je můj úžas.
A pak, raz,
se všechno mění v hřbitovní rovinu
a mrazivý prst nějaký
mne chvěním zasahá.
A v hrůze hmatám po sobě,
nejsem-li stín neb mha:
zda nezatoulal jsem se k podsvětí
a zda v ně nevplynu.

Přiznávám, že mi některá místa dělala po rytmické stránce obtíže. Zejména je mi rytmicky a melodicky nepochopitelný takt »až vře zahrada«. Troufám si říci, že tento modifikovaný text je rytmicky, dynamicky i melodicky lepší než text původní. Kdybychom původní Šaldovy verše čtli tak, jak je

básník napsal, a hlasem zachovávali jen všechny syntaktické pausy, kterými je rytmická struktura jeho veršů přímo desorganisována a desorientována, změnily by se jeho verše téměř v prózu. Nepochopitelný je také přesah za slovem »šupiny« a »dětinný«. Nejzajímavější však na tom je, že to všechno dělá Šalda úmyslně, aby i sám na sobě patrně zdůraznil básníka jako stavitele proti básníkům »náladovým, měkkým, ženským a melodickým« (srov. ŠZ. V, 346). Sám jistě patří k tomuto druhu veršových konstruktérů a stavitelů a dar »nálady, měkké ženské melodie« není asi integrujícím činitelem v jeho básnickém nadání. Některé veršové konstrukce takovýchto básníků působí až groteskně, jsou to rytmická monstra a nemožnosti. Jeví se to i u básníků starších, u nichž také ve verši rozhodovala vždy jen větná konstrukce gramatická a nikdy nebyl obracen vědomě zřetel na organisaci rytmu a na veršovou strukturu.

Na konec věnujme ještě pozornost tomu, co se dosud u nás nazývalo caesura a diaerese. Jestliže to není nic jiného než závazný konec slova na určitém místě verše, neznamená to ještě, že by tam musela být — ať už jakákoli — pausa. Caesura a diaerese měla svůj význam pro poesii starověkou a pro francouzský klasický alexandrin, jejichž rytmus má jiné základy než rytmus náš. U nás však caesura a diaerese jsou jen něčím, co se ve verši hledalo, co tam však není. Proto tam není také kól. Pro konec taktu je sice nezbytně třeba, aby na témž místě byl také konec slova, ale jinou souvislost to s pausou nemá. Dříve se caesura i diaerese pokládaly za jisté smyslové přestávky, oddechy, a proto se také žádalo, abychom caesuru anebo diaeresi vyslovovali, a to i tehdy, jestliže padla doprostřed slova. Byl to omyl, protože nemůžeme přece slovo v půli rozseknout přestávkou a teprve potom je dokončit. Obavu, že by takové verše bez caesury nebo bez diaerese (ve skutečnosti rozumějme však přestávky) působily při čtení jako próza a ne jako báseň, třeba vysvětliti trochu jiným názorem na rytmus a na jeho organisaci. Naše prosodie byla v přílišné závislosti na prosodii antické, odkud se do našeho básnictví přenášelo skoro všechno. Díváme-li se na verš nejen jako na řetěz v čase probíhajících stop, nýbrž slyšíme-li zníti i vyšší jednotky rytmické, jakými jsou takty, nezní nám takové verše bez přerývky anebo bez rozluky nerytmicky. Naopak: svislé čáry, kterými jsme slovo pro zachování rytmu třeba uprostřed rozsekli, neoznačují pausu ani přestávku. Často však na jednom místě byla zároveň pausa rytmická i syntaktická, a tak není divu, že se to všechno pletlo.

Pro náš verš má tedy jediné význam pausa syntaktická a pausa rytmická. Oba tyto zjevy však třeba chápat v jemné a často velmi spletité souvislosti s ostatními prosodickými složkami verše.

Th. Novák: „Koudel hoří“.

Často jsme to pořekadlo slýchávali v mládí. »U nich koudel hoří«, »On přichází vždycky o pomoc, až když koudel hoří«, a podobně se říkávalo, když se chtělo naznačiti, že hrozí někomu nebezpečí, a to již hodně blízké. Ale proč právě koudel hoří?

Dotazoval jsem se moudrých lidí, žádný mi však nepodal uspokojivého vysvětlení. Dostalo se mi ho až za mnoho let.

Byli jsme v zajetí v Arzamasu v Nižegorodské gubernii. Asi dvacet nás bydlilo v dřevěném jednopatrovém domě, na němž nebylo nic zděného kromě základů a komínů. Mohutné, stářím ztemnělé fošny skládaly zdi domu, dřevěná byla ovšem střecha i lomenice, bohatě vyzdobená. Dřevěné bylo také schodiště. Kdyby byl zde, v té spoustě suchého dřeva, vypukl požár, ani noha by byla neutekla. Na to jsme ovšem nepomýšleli. Vnitřek domu obsahoval několik útulných místností. Vždy dvě měly společně důkladná ruská kamna, arci vyzděná, a v nich se topilo velkými bukovými poleny.

V lednu 1916 byla zima, jako obyčejně v tom kraji, krutá. Ale nám bylo hej! Paliva bylo dosti, a tak jsme si přikládali do kamen, jen to v nich praskalo a hučelo! A tepla, ba horka jsme měli tolik, že jsme je »špehýrkou« pouštěli ven, a tam se okamžitě proměňovalo v páru.

Jednoho dne k večeru jsme však téměř ve všech místnostech pociťovali ostrý, štiplavý zápach, který dráždil ke kašli a byl by zajisté i spáče probudil. Usuzovali jsme na vznícení a prohledávali všechny místnosti, ale nikde po kouři ani stopy! Jen v jedné byl zápach silnější, štiplavější. Prohlíželi jsme kamna a jejich okolí. Nic nebylo lze nalézti. Přivolali jsme si tedy na pomoc »karaula«, vojáka naší stráže. Ten přišel, znalecky prohlédl místnosti i kamna, až naposled zůstal u těch, která nám byla také podezřelá. Svým »štikem« (bodákem) uvolnil parkety u kamen, šťoural tam dále, až pojednou vytáhl kus doutnající koudele. »Koudel hoří,« povídá, »přetopili jste kamna. Ta koudel vám ohlašovala, že někde je oheň. Jinak by požár doutnal nepozorován pod podlahou, až by někde prorazil na vzduch a vypukl plnou

silou. Proto ucpáváme skuliny a mezery kolem kamen koudelí, aby nás upozornila na nebezpečí.«

Oheň jsme ulili a kamnář spravil věci další. Tak jsem se dověděl, proč právě *koudel* hoří a že to pořekadlo je z dob, kdy u nás ještě stavěli dřevěné domy.

Josef Bukáček: Je čeština přeloženou němčinou?

V českém tisku se vedly diskuse o tom, je-li správný výrok polského slavisty A. Brücknera, že čeština je přeloženou němčinou. Vynikající překladatel z češtiny Paul Eisner proti tomu namítal, že, kdyby byla čeština přeloženou němčinou, překlad z němčiny do češtiny by byl snadný, což prý odporuje jeho zkušenosti. Zde by bylo také možno uvésti mínění, které vždy zastávala Naše řeč, že čeština je jazyk konkretnější nežli němčina; odtud jest správnější *krása* nežli *krásné* (das Schöne), *vznešenost* nežli *vznešené* (das Erhabene), *lidské věci* (subst. expletivum) m. *lidské* (das Menschliche) atd.

Není nejmenší pochyby o tom, že výrok Brücknerův nutno míti za hyperbolické rčení, jímž se chce asi říci, že čeština má mnoho styčných bodů s němčinou, jistě více než na př. s jazyky románskými. Brückner došel k tomu názoru asi v době, kdy se učil česky, a dojde k podobnému mínění kterýkoliv příslušník národů románských, který má co činiti s češtinou. Pisatel těchto řádků zjistil, že oni z posluchačů češtiny na vysokých školách italských, kteří umějí německy, daleko lépe chápou češtinu po stránce lexikální, syntaktické i semasiologické, a nebylo by nesnadno dokázati *statisticky*, že počet shod mezi češtinou a němčinou je větší nežli mezi češtinou a třeba jazyky románskými. Uvádíme zde namátkou několik nejobyčejnějších případů shody mezi češtinou a němčinou a neshody s italštinou, resp. románskými jazyky vůbec:

Zámek, Schloß, castello, serratura; kočka, die Katze, il gatto, le chat; krátkozraký, dalekozraký, kurzsichtig, fernsichtig, myope, presbyte; vypůjčiti si knihu, sich ein Buch ausborgen, farsi prestare un libro; najmouti pokoj, ein Zimmer mieten, prendere in affitto una stanza; to je starší, mladší pán, ein älterer, jüngerer Herr, un signore abbastanza (non troppo) vecchio, giovane; hráti v karty, na housle, spielen, giocare, sonare; voda se vaří, vařím polévku, kochen, l'acqua bolle, cucino una minestra; je hloupá, ale zato bo-

hatá, dafür, ma in compenso; děkovati někomu za něco, jemandem für etwas danken, ringraziare qualcheduno di qualche cosa, remercier; nemohu za to, ich kann nicht dafür, non è colpa mia; zač je ta kniha?, wofür ist das Buch?, quanto costa?; již to déle nevydržím, ich halte es nicht mehr aus, non ne posso più; je půl třetí, es ist halb drei, sono le due e mezzo; *kondicionál:* kdybych měl, wenn ich hätte, se avessi, si j'avais; nedostatek *consecutio temporum:* psal mi, že je nemocen, er hat mir geschrieben, daß er krank ist, egli m'ha scritto ch'era malato, qu'il était malade, atd. Tato záplava shodných vazeb mezi češtinou a němčinou, z nichž jsme vyloučili běžné germanismy, může na povrchního pozorovatele činiti dojem, jako by čeština z valné části byla přeloženou němčinou, zvláště neuvědomí-li si, že také mezi češtinou a jinými jazyky, na př. románskými, je dosti shod: volnější slovosled nežli v němčině, zvláště ve větě vedlejší, za jistých okolností dvojí zápor a užívání italských náměstek osobních, genitivy po výrazech označujících míru a váhu (beaucoup d'argent) a pod. Že v citovaných příkladech nemusíme vidět jen vliv jednoho jazyka na druhý, nýbrž výraz společných psychologických a etnografických podmínek nebo i shodu náhodnou, dokazuje shoda mezi staročeskou vazbou *jsem píšě* a anglickou *I am writing.*

POSUDKY A ZPRÁVY.

Dr. Otakar Nováček, *O číšnících a...*, Brno 1932. Stran 68.

Autor této knížky má živý zájem o mluvu některých vrstev společenských. R. 1929 uveřejnil ve spisku »Brněnská plotna« několik pohledů do života plotňáků a ukázky jejich jazyka. Plotňáci[1]) jsou brněnský protějšek pražských pepíků. Ale argot plotňáků se mnohými rysy liší od argotu pražského. Zvláště je v něm veliký počet slov původu německého, shodných se slovníkem spodiny vídeňské. Srovnáme-li Nováčkovy zápisy plotňácké mluvy s tím, co je známo o vídeňském rotwelschi,[2]) potvrzuje se správnost Nováčkových informací

[1]) Jméno *plotňák* má základem něm. slovo *Plattenbrüder*, jehož první člen *Platte* značí v mluvě vídeňských gaunerů tolik co něm. Bande; *platt* znamená v rotwelschi ‚k zlodějské bandě příslušný'.

[2]) Srov. M. Pollak, Wiener Gaunersprache (Großův Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik XV, 1904, str. 171—237); A. Petrikovits, Die Wiener Gauner-, Zuhälter- und Dirnensprache, 2. vyd., Vídeň 1922; W. Polzer, Gaunerwörterbuch für den Kriminalpraktiker, Mnichov 1922.

a jejich dokumentární cena. I jeho knížka o číšnících zasluhuje pozornosti, neboť autor zná jejich mluvu z přímého a hojného styku. Nejprve načrtává, dosti nesoustavně, jak číšníci žijí, jaké mají zvyky, jaký jest jejich vztah k hostům, které obsluhují. Dotýká se i ostatního personálu kaváren a barů. Již tyto výklady jsou plny výrazů slangových, i teoretické poznámky o povaze slangu se tu vyskýtají. Na konci se číšnická slova ještě opakují v slovníčku a doplňují se některými prvky, o nichž vpředu řeč nebyla. Mimo číšnický slang jsou tu též prvky z mluvy šoférů. Před slovníkem (str. 41—50) je úvaha o hantýrce s několika dobrými postřehy, ale celkem zbytečně mnohomluvná a v podstatných věcech nepřesná. Čtenář sotva bude správně poučen větami jako: »Je to výraz plynoucí z účelnosti, však výtvor spontánní a snad i zakrývací a vyplývá z určitých situací, popudů, nápadově, bryskně, zášlehově« (str. 22). »Tato hantýrka je plna spontánní psiny a její syntax (!) připouští mnoho slovních hříček, calembourů z myšlenkových asociací, žertovných záměn, přesmyček, doběhlíků, dobíháků, hádankářských vejšplechtů, vejžvastů, vejžmolů a pod.« (str. 23). »Metaforičnost hantýrky jí dává legitimaci jisté neúmyslnosti a symbol v ní označuje prvotní zdroj symbolické řeči, jak tomu bylo u primitivů« (str. 41). Atd. Na konci knihy (str. 60—68) jsou výrazy, jichž užívají hráči v karty, zvláště falešní hráči. Autor o nich praví, že je získal od policejního ředitelství brněnského. Jsou to cenné příspěvky k poznání argotu zločinců.

Poznávati argot a stavovské slangy je po nejedné stránce zajímavé. Doplňuje se tím obraz jazykové tvořivosti, získaný pozorováním jazyka spisovného a studiem nářečí. Argot a slangy ukazují mnohdy v rozbujelé podobě leckterou vývojovou tendenci, která je v obecné mluvě teprve v počátcích, že si jí ani valně nevšímáme. Také je třeba k těmto podobám mluvené češtiny proto přihlížeti, že odtud neustále pronikají prvky do obecného jazyka a stávají se majetkem všech mluvčích.

Jako jiné slangy je i mluva číšnická charakterisována především zálibou v některých způsobech tvoření slov a novotami slovníkovými. Vrchní číšník je *vrchňas* nebo *svrchňák*, kávonoš *kafák* a *kafoň*, jídlonoš *špajzák*. Podobně je odvozeno pojmenování výčepního *výčepák*. Dobrý host je *tuli*, »prachový« *tuna*, špatný *(levý)* dostává jméno *salát*. Špehoun z konkurenčního podniku je *vokoun*. Nejvíce výrazů mají číšníci pro hosta nezkušeného. To je *křen* nebo *kořen* a také *kchó*. Zdá se, že toto *kchó* vzniklo zkrácením ze slova *kořen;*

ve zkratce pak byla vlivem němčiny aspirována počáteční souhláska. Slovo *kchó* se spojuje s výrazy běžnými ve vídeňském rotwelschi, jako *šmetr kchó* ‚vychloubavý kořen' (víd. schmettern ‚mluviti'), *lajvont kchó* ‚výborný kořen' (víd. Leinwand ‚vše v pořádku'). U nápojů, které číšníci hostům přinášejí, jsou tyto jazykové zvláštnosti. Bílá káva je v tak pravidelném spojení se smetanou, že slovo ‚smetana' se vůbec nevyslovuje a slang přestává na pouhých předložkách: *bílá s, bílá bez.* Rumu se říká *šutr* a *šutrovaná černá* je černá káva s rumem. Pivo má v slangu jména *bláto* a *marast.* Sklenice plzeňského, obecně zvaná *jedna tvrdá,* je také *jedna plz* nebo *jedna zez Plzně.* Z jídel má maso název *flákota,* sekaná je *co týden dal,* chléb v ústech se mazající *hatlánek.* Tlačence říkají *šnátrová trnda,* koňskému salámu *tážné vuřt.* Kuřivo je *kouřka,* cigareta *ciflka,* zápalky *štrýby.* Číšnická jména peněz uvedená Nováčkem jsou skoro vesměs přejata z argotu. Obecné názvy jsou *lóve, granty, dajty, rantále, mari, mós, outratníky, šušně.* Mince 10 h je *pafoch,* 20 h *flinc,* 50 h *psotník.* Koruna má jméno *křunda, krándla, fándla, vrána, rutna* a *tipl* (úsloví *ani tipla* = ani haléře); 5 Kč je *bur, buró* nebo *placek, culgna;* 10 Kč je *klika* nebo *krunpna;* 20 Kč je *dopl;* 100 Kč je *zelená, hradčany, mařena* a také *kolo, kilo, man,* k tomu se přitvářejí názvy 50 Kč: *půl kola (kila), halbman.* 500 Kč je *pětikolo, pětiperioda* nebo *cihla;* 1000 Kč = *tácek, talíř, fecna, rizna* (víd. Ries, Riesenmann). Zpropitné je číšníkům *bakšiš* nebo *mejto;* z Prahy znám pro ně ještě výrazy *převoz* a *výpalné.* Nedal-li host zpropitné, říkají: *Ten se vypek!* Nezaplacená útrata má označení přejaté z němčiny *grínšpajz.*

Z jiných věcí číšníky přejmenovaných uvádím názvy *ohavy, ovál* ‚oděv', *šmizla* ‚košile', *podvazek* ‚kravata', *vrtule* ‚vázanka, motýlek', *hnusy* ‚ponožky', *mlsáky* ‚boty', *ráčny* ‚hodinky' (víd. Ratschen), *hankrle* ‚utěrka'. Některá z těchto jmen ukazují zálibu slangu v slovní hříčce. Srov. také číšnický pozdrav *má puklina!, můj hluboklon!, můj břicholom!* nebo hravé měnění slova, jako *na chlívečku* (na chviličku), *ouprdelně* (úplně), *poprdelník* (popelník), *už je to vyříznuto* (vyřízeno) a pod. I jména časopisů, které hostům předkládá, číšník takovým způsobem komolívá, na př. *Národní oplození* (osvobození), *Pistr tajdn* (Pestrý týden).

Číšník *hosta oklepává,* očekávaje zpropitné; odmítá-li host pokušení, musí *se vařit.* Když host vysedává a neplatí, je ho třeba *vykouřit.* Nejde-li to v podniku jako dříve, *chcíp tam pes.* Špatný tanec artistky jmenuje barový číšník *tanec mlha.* Úsloví *to je tečka* značí ‚to je dobré'. Kdo ukradl drobné,

zdýml šrot. ‚Urazit se' je *dělat votočenýho.* Jako většina našich obchodníků a živnostníků, má i číšník velikou zálibu v slovech zdrobnělých. Nabízeje noviny hostům, říká: Tak prosím *Političku* (Národní politika), *Právíčko* (Právo lidu), *České slovíčko, Novinky moravské, večerníček,* atd. Počítaje útratu, nezná téměř výrazů nezdrobnělých; srov. to máme 2 *párečky,* 4 *chlebíčky,* 1 *pivečko,* 6 *koňáčků,* a pod. (viz též NŘ. 15, 1931, 69 n.).

Ještě je třeba podati několik ukázek ze slangu karbanického. Karty nazývají plotňáci *hódry* nebo krátce *hó* (jako vídeňští gauneři Hadern, Ha). Karetní řemeslo je *valcha* (karbaník *valchář*) i *válka,* hrát v karty je *válčit, válet.* Hraje-li se na jistou výhru, je to *na sichr, na lajvand;* hra na výhru s někým společnou je *na holport, do šábu;* hra bez peněz je *na luft. Vyválet* značí ‚vyhrát', také *vodvázat se; to byl vodvaz!* Opak toho je *shořet, téct jako konev, znegrovat se, být poc.* Obehrát druhého je *zpocovat, udělat, ufachčit, vykuchat, bedinovat.* Pro falešnou hru jsou *hódry cundované* (znamenané; *cund* ‚znamení') nebo *udělané.* Karta označená ohnutím růžku je *bigrle,* protlačením *drukrle.* Rozličné praktiky při snímání a míchání karet mají svá jména, jako *sejmout na zoubek* (jak to míchající hráč připravil, aby »kořen« prohrál), *vytrhnout vocas* (několik karet z prostředka dát nahoru), *udělat Daniela, udělat starýho* (připravit pořadí karet tak, aby vybraná oběť prohrála). Kde se hraje *teta* nebo *štós, tam to letí, tam se to točí, tam se to dává.* Ve ferblu jsou sedmy *fistle,* osmy *otokary,* devítky *nelky,* desítky *dople,* kluky *šropy* (víd. Schropp ‚chlapec, kluk'), dámy *pajndle* (víd. Bein'l ‚holka') nebo *koc* (víd. Katze ‚děvče'), krále *vyhnanci* nebo *6. ledna,* esa *melachy, grony, psy.* Při hře v taroky slove pagát *harfička,* škíz *rohatej* a mond *plná čuňa.* Flek na hru se dává slovy *nahoru a dolů, od vrchu dolů, od Šumavy k Tatrám, přes celou držku, žamé la čura pičura fina.* Pro dávání »kontra« je karbanické úsloví *za dva do hrba.*

Veliké množství slov jak v číšnickém slangu, tak zvláště v argotu falešných hráčů je přejato z rotwelsche. Nováček se často pouští do výkladu takových cizích prvků, ale nezná příslušné publikace policejních úředníků vídeňských. Jako odbornou literaturu uvádí na konci nahodilý výčet několika prací,[3]) ale nikde není viděti, že by jich byl také užíval, ať

[3]) Neobešlo se to bez chyb. Vondrákův článek o přezdívkách vyšel v Jagićově Archivu 1890 (ne 1840), tisková chyba je i ve jméně Chautard (ne Chantard), Rossignolův slovník franc. argotu je z r. 1901.

již k srovnání, či k výkladu. Proto jsou jeho výklady velkou většinou nesprávné. O slově *mili* ‚být v nebezpečí' (str. 68) píše, že vzniklo za války 1918 v hostinci u Poláčků v Brně. »Hráli šimlaři a desertéři, z nichž jeden hlásil: ‚Mám dardu s bélama v trumfech do esa' (objevila se patrola) a dodal: ‚Všichni jsme mili' (zatčeni)«. Nováček myslí, že slovo to je z *militérka*. Ale už 1889 uvádí Berkes (Das Leben und Treiben der Gauner, str. 106) *mili sein* ‚být zatčen'; ve vídeň. argotu je dávno běžné sloveso *milisieren* ‚zatknouti' a *Millingeher* ‚zatčení'. Není zde místo, opravovat všecky vadné výklady. Nováčkův materiál má dokumentární cenu, ale musí být teprve odborně zpracován a vyložen.

Musíme si však všimnouti českého jazyka, kterým je tato rozprava psána. Autor ji sice sám označuje za »poněkud humornou«, ale čtenáři přes to vadí na hojných místech sloh příliš povídavý. Ani hovorovému jazyku nejsou ke cti stereotypní vložky, jako *řekněme, řekl bych*. Nováček píše: vasalský échanson (nemá) docela nic společného — řekněme — s takovým panem vrchním z přední velkoměstské kavárny (str. 11), číšníci mluvící svou hantýrkou těžko by rozuměli — řekněme — hantýrce rybářů (49); také existuje, řekl bych, hantýrka mimická (23); filologický vzruch, který, řekl bych, slovo či větu koření (48). Podobné povahy je užívání částice *jaksi*, na př. ač je (má úvaha) obecně založena, přece její základnou zůstává jaksi Brno (9); (barový číšník je s vrchním) kamarád, neboť je na něm jaksi závislý (31). S tímto tónem podivně kontrastuje veliká autorova záliba v učených slovech cizích, jako *visuální* představa (22) m. zraková, hantýrka je plna *promiskuitních* výrazů (41), podléhá *vitální evoluci* (42) m. živě se vyvíjí, výkřik ‚Ježíši a Maria!' byl zkrácen z *reverentních* důvodů na nepoznatelné ‚Šmarjá!' (47) (i věcně je to omyl, není tu tabuistické měnění, nýbrž otírání hláskové podoby v obratu často a vzrušeně vyslovaném); eufemistické označení se brzy však (!) opět *zdisformovalo* (47) atd. Nesprávně spojuje autor sloveso *užívati* se 4. pádem, proto píše na př.: pro periodu se užíval název návštěva (46) m. užívalo se názvu; hantýrka, pokud je uvedena a používána (9) m. je jí používáno. Také je vadné spojení ‚gesto slovu předchází' (23) m. před slovem. Sloveso *vlastniti* ve větě »číšník vlastní sbírku zastavenin« (25) může být bez újmy smyslu nahrazeno správným *má;* podobně (gesto) *se nachází* uprostřed věty (23) slovem *jest*. Spojení *ten který jazyk* ve větě ‚hantýrka vzniká ze základu toho kterého jazyka' (41) je třeba nahraditi správným *daného, příslušného jazyka*. Místo ‚pak přijdou na řadu ty (tanečnice,

str. 35)‘ třeba po česku psáti *následují, dochází na ně* a pod. I v předložce *oproti* si autor neprávem libuje, na př. hantýrka brněnská oproti pražské (47), hantýrka diplomatů by byla dost chudá oproti hantýrce takového pepíka (49). Záporná věta ‚v každém lepším podniku nechybí téměř nikdy předtanečník (38)‘ nemůže mít slovo *každý*, nýbrž musí se místo něho užíti výrazu záporného *žádný*. Spojka *pakli* značí ‚jestliže však‘ a užil jí tedy autor nesprávně, když napsal: Lidé však nedůvěřují ani literárnímu termínu, pak-li (!) se jim jedná o věci nestoudné (49) m. jestliže běží oč. Podivně jsou spojeny věty: Získal jsem ji (hantýrku karbanickou) od policejního ředitelství brněnského, *za niž* mu vzdávám srdečný dík (9) m. a vzdávám mu za ni. Také je nesprávně užito vztažného zájmena ve spojení ‚ti blbí »křeni« jsou blýskavicemi, kteří si . . . potrpí v podniku na betelné osvětlení‘ (20) m. které. Proti tvarosloví chybuje Nováček, když píše *v kolenách* (31) m. v kolenou, mnohé tanečnice *nabízí* své zlato (34) m. nabízejí, *zapovězeno* (13) m. zapověděno. Platnými pravidly pravopisnými se neřídí v slovech *ač-li* (15, 16) m. ačli, *kupodivu* (19) m. ku podivu. Také v interpunkci jsou četné odchylky od běžné normy. Fr. Oberpfalcer.

*

Z kanceláře Slovníku jazyka českého.

Na vyzvání prof. Frant. *Chudoby* v Lidových novinách došly do kanceláře České akademie tyto příspěvky na Slovník jazyka českého: po 500 Kč od Frant. *Chudoby*, profesora Masarykovy university, a od Arne *Nováka*, prof. Masarykovy university. Po 100 Kč od Jana *Pokorného*, úředníka tabákové režie ve Svitavách, od Jos. *Skutila*, adj. Mor. zemského musea v Brně, od Boh. *Sládečka*, prof. gymn. v Praze XII. (na počest jmenin prof. Jos. Zubatého), od dr. Frant. *Skovajsy*, řed. gymn. v Zlatých Moravcích, a od *sboru gymnasia* v Zlatých Moravcích. Dále věnovali pánové: Jos. *Masák*, fin. komisař v Kralovicích, 25 Kč, JUDr. Karel *Čermák*, vrchní odb. rada v min. školství, 20 Kč, dr. Miloš *Neubauer*, prof. gymn. v Brně, 20 Kč, Jan *Šabršula*, prof. obch. akad. v Třebíči, 20 Kč, Rudolf *Hledík* v Židenicích 10 Kč, Marie *Hladíková*, říd. uč. v. v. v Brně, 10 Kč, a Jan *Hladík*, železniční úředník v. v., 5 Kč. Těchto příspěvků bude užito k honorování externích spolupracovníků, přibraných na urychlení prací s vydáním normativního slovníku. Další příspěvky přijímá kancelář České akademie v Praze, Nár. museum.

* *
*

DROBNOSTI.

KOCANDA (NŘ. 17, 1933, 300). Dodatkem k poznámkám o tomto slově připojujeme ještě zajímavou zprávu, kterou otiskly *Naše hlasy* (vycházející v Českém Brodě) 21. XII. 1933 se značkou A. S.: »Jako patnáctiletý chlapec jsem přišel r. 1896 do Litoměřic n. L. za dalším životním vzděláním. Pamatuji se tedy velmi dobře na prastarou zájezdní hospodu označenou nápisem *Gasthof zu Gott sei Dank*, která ještě snad v Dlouhé ulici (hlavní silnice na Mělník) naproti nynějším dělostřeleckým kasárnám existuje. Tato hospoda podle opršalého letopočtu nad vraty pochází asi ze 17. století, měla slušný počet klenutých místností, velký dvůr s kolnami pro vozy, prostorné stáje a zvláštní vjezd a výjezd. V předvečer týdenních a výročních trhů bývalo zde velmi živo. Dvůr býval pln povozů naložených různým zbožím, ovocem, obilím, a stáje přeplněny tržním dobytkem. Povozníci zprostředkovávali i rozličné posílky, zvláště pro studenty a vojíny, ze širokého okolí. V neděli a o svátcích bylo zde od pradávna při hudbě a tanci dostaveníčko všech možných vojínů z města i z Terezína, kteří tuto hospodu prostě nazývali *Kocandou* — vzhledem prý na název *Gott sei Dank*.« — Zdá se však, že ve skutečnosti je německý název toho hostince sekundární.

KREPDEŠÍN (J. H.). Tento název hedvábné tkaniny byl přejat z francouzského složeného výrazu crêpe de Chine (= čínský krep; tak se také někdy u nás označuje), ale v češtině se přizpůsobil svým tvarem názvům látek *mušelín, popelín, etamín* a pod. a skloňuje se jako slovo jednoduché bez zřetele k svému původnímu složení. Skloňujeme je tedy *krepdešín, krepdešínu, krepdešínem* atd., příd. jméno k němu zní *krepdešínový*. Tento způsob je už tak vžit, že nelze žádat, aby se skloňovalo toto slovo podle svého původu, tedy snad *krepu de Chine* atd.; příd. jméno by se pak ani nedalo utvořit. Ostatně není v tomto přizpůsobení cizího výrazu českému jazyku nic nezvyklého ani nesprávného. Podobným způsobem skloňujeme složená slova cizí vůbec, na př. jméno *Villa-Franca* má 2. pád *Villa-Franky*, název *Thurn-Taxis* se skloňuje *Thurn-Taxisovi* atd. (viz Gebauer-Ertl 2, 1926, 223). O pravopisné stránce rozhodla Pravidla čes. pravopisu výslovně jen u jména *mušelín* (z franc. mousseline), ale jistě nepochybíme, rozšíříme-li tento předpis i na jména ostatní a budeme-li psát také *popelín* (franc. popeline), *etamín* (franc. étamine) a konečně i *krepdešín*.

LIDOVÉ VÝRAZY (NŘ. 18, 1934, 58 n.). Paní A. Stračovská, ředitelka odb. školy ve Vysokém Mýtě, zaznamenala tato lidová rčení: Konečně jsem *se opodstatnila* a řekla, co si myslím (t. j. dodala si odvahy; Červený Hrádek u Kolína). — Má všelijaký *zástoje* (osobní zájmy, z kterých plyne prospěch; tamtéž). — Pečivo je *zahroudaný* (příliš naválené; tamtéž). — O ženě nevkusně oblečené se říká: »Ta je jako klekni koza do zelí« (tamtéž). — Když plátno mělo nestejnou nit, naříkala nad tím babička: »Je jako vlas, jako klas, jako psí ocas« (Bílkov u Červ. Hrádku).

— Srovnávají-li se dvě špatné věci, říká se: »Ta věc nestojí za nic a druhá *jak by smet«* (Kutná Hora; toto rčení je známo též z jiných krajů). — To je *Filištín!* (říkala babička paní S. o člověku, který si uměl zařídit život co nejlépe bez ohledu na druhé lidi; Kutná Hora). — »Nech na hlavě!« říká, kdo haní druhého a sám není bez viny (tamtéž). — Mluví, jak by másla ukrajoval (sladce, lichotivě, ale neupřímně; tamtéž). — Prof. dr. Ant. Procházka zná z Českomoravské vysočiny domácký název malých brambůrků *jednochlamstky;* jmenují se tak patrně proto, že jedlík stačí »schlamstnout« celý brambor najednou. Domáckým výrazem je i název domácích střevíců *tichošlapky* (jinak *kchomodky*). — P. J. Baťha, katecheta v Bojné, zapsal si v l. 1889 — 1892 v svém rodišti Krusičanech na Benešovsku z mluvy starých lidí tyto výrazy: To je vojna u Krakova (říkají, slyší-li hádku jiných lidí)! — Když východ hoří, západ hasí (pálí-li zrána slunce, přijde odpoledne nebo večer dešť). — Má peněz jako žába chlupů (peří). — Píchni jako řízni (pěšky jako za vozem). — Praví sv. Ludna: Jez kaši svrchu a hrách u dna (na kaši omastek zůstává, s hrachu stéká na dno). — Za groš do věrtele (za málo peněz mnoho). — Sluníčko mu to ukáže, měsíček mu to dá (říká se o nočním zloději). — Za placky pámbu, za buchty nic (žertovné poděkování). — Až přijde Káča z komedie (t. j. nikdy). — Jako když dá hluchému dobrýtro n. volovi jahodu (to málo pomůže). — »No, už se to probírá«, těší jeden cestou v dešti. »Ale kabátem na košili,« odpoví mu druhý. — »Je cuclavému prasátku pod kolena«, říkají o malém a mladém člověku, který se dělá moudrým nebo se chce ženit. — Sluší mu to jako prasátku foremetka (nesluší mu to). — Měl o tom *potich* (zaslechl o tom, tušil něco). — Byl promoklý *ven a ven* (t. j. naveskrz). — *V mentině* (v okamžiku). — Bylo parno, jen *slejvalo.* — Má všecko na pravý straně (je ramenář). — Ta má vymazanou (hubu), ta ji marně nekrmí (má dobrou vyřídilku). — S neřádem zle, bez něj ještě hůř (říká panímáma, když dostane v nedostatku hospodářské čeledi děvečku, o kterou nikdo nestál). — Ten tam vydrží od Štědrýho večera do vánoc (nevydrží tam). — Má z toho čepici (t. j. čest). — To je takovej poď sem než tě vemu (zloděj). — Tady čert vozil svou mámu (o špatné cestě). — Ta má *jedák* (zlou hubu)! — Tam je všecko jako na soustruhu (čisté, v pořádku). — Máš to nasnadě (po ruce). — Panimáma capna, zadělala by nejradši do louže (o nešetrné hospodyni). — To je *zachtěna* (všeho chtivý, mlsný). — *V zákamtí* (na místě, kam nepřijde slunce; tento výraz vznikl spletením výrazů v zákampí a v zákoutí). — To je takovej *vomachejl* (nepořádný člověk, hajdaláckého chování). — Moje *hlavo!* (tak se oslovovaly při hovoru dvě staré sousedky). — *Vobrynda* (opilec). — *Vydejkal* by tele na jalové krávě (vymámil; *dejkat* = říkat stále »dej«). — *Ryčka* (lopata, na rozdíl od rovného, ostrého *rýče).* — *Rozívený* kluk (t. j. rozjivený, rozpustilý). — *Vejstřelek* (třetí jetel, rostoucí na podzim po otavě). — *Vastržej* (trativod). — *Lokáč* (kalužina na cestě po dešti). — *Záboj* (pokrutiny). — *Zbaňkovali* ho (t. j. přemluvili čeledína, který už měl závdavek od jiného hospodáře, a sami si ho

zjednali). — Je na *vošklivci* (v nepřízni, v necti). — »Mám *bezpečila*«, liboval si karbaník, když v kartách dostal eso. — *Votipa, vohnipanej* (nevyspalý ještě, k ničemu se nemá, ani k umývání, »votipuje se«). — Šít *stulíkem, sculíkem, stulíkovat* (neuměle stáhnout okraje látky k sobě řídkým stehem; šijí tak nevycvičení, na př. mužští a děti). — Voda je kalná jako *rmuf*. — Bojím se ho jako lonskýho sněhu (nebojím se ho). — Je červenej jako *rdoun (zrzoun, zoun)*. — Je tam jako s hráze do rybníka (velmi blízko). — Je jako *řimbuch* (silný). — Také ve výslovnosti některých slov postřehl p. B. zvláštnosti. Ještě koncem minulého století vyslovovali někteří staří lidé *sjem* místo *sněm*. Dosud se říká *zástavka* (m. zastávka), *křemel* (křemen). — Obecně se vyslovuje *haleď, heleď, haleďte, halejte* (m. hleď, hleďte). — *V zimě* je »v období zimním«, *v zimě* je »v chladnu«. — Staří vojáci rádi vzpomínali na *jenerála Hradeckýho* a o svatojanské pouti v Praze cestou na *Račana* nezapomněli zastavit se u jeho pomníku. — *Čechmanta, sakyventsky, stakraholte* se říká místo zaklení. — Výraz udivení je: »Pro pána krále!« »A sáně borový!« Nemilé překvapení vyjadřuje zvolání: »A hrome panskej!« — Týž zapisovatel zná od osmdesátileté stařenky, rodačky z Kolína, tato úsloví: To bude, až čert umře a peklo shoří (t. j. nikdy). — Držte, bratři, je nás málo (bylo-li něco jen několika stehy narychlo přišito)! — Má pysky jako Neopold (t. j. rakouský císař Leopold I.). — Lepší výmluva nežli psí kulhání. — Ten by se moh mazat na chleba (je to dobrák). — Tobě není vhod, ani kdyby ti pecky na hlavě tlouk. — O zlé babě se říká, že ji čert pletl na vrbě, když měl dlouhou chvíli.

MNOŽ. ČÍSLO U PŘÍJMENÍ (G. Kl.). Ve větě »Vrchličtí se u nás už nerodí« má výraz *Vrchličtí* význam »básníci takoví, jako byl Vrchlický«, a je tedy zkráceným přirovnáním. V stejném smyslu se mluvívá o Ciceronech, o Demosthenech, o Napoleonech atd. O tom vykládá Gebaurova-Ertlova Mluvnice česká 2, 1926, 116.

NESMÍRNÝ (R. M.). Příd. jméno *nesmírný* je dobré české slovo a žije v jazyce už od nejstarších dob. Ve větě »jeho dílo má pro moderní lékařskou vědu nesmírný význam« nelze proti němu s jazykového stanoviska nic namítat. Bylo-li v české úloze označeno za chybu, mohlo se tak stát jen z důvodů věcných, na př. proto, že bylo v tomto případě zbytečnou hyperbolou. — Příd. jméno *svatováclavský* píšeme s malým *s*, tedy »výstava svatováclavské koruny«. — Příd. jméno *hodnověrný* je doloženo už v starých českých památkách a žije podnes. Druhotvar *věrohodný* je mnohem mladší nopodobení německého výrazu glaubenswürdig, a proto dáváme přednost tvaru původnímu. Germanismu *věrohodný* neznal snad ještě ani Jungmann, neboť ho v svém slovníku neuvádí, ač při hesle *hodnověrný* poznamenává: »V slově *hodnověrný* základní a ustanovicí částky jsou naopak položeny; protož někteří raději kladou prostě *víry hodný, hoden víry*, což jako lepší schvaluje DG. 92 (t. j. Dobrovského Lehrgebäude); ale takového složení i Řekové často užívají, na př. *axiologos, filosofos* atd.«

— O slovese *považovati* ukázal J. Zubatý v NŘ. 9, 1925, 225 n., že jeho význam »míti zač« vznikl patrně přirozeným vývojem na půdě českého jazyka a že není třeba vyhýbati se mu. Správná vazba je ovšem *považovati koho zač* (nikoli *čím*). — Spojení *došel nás dopis* je stejně správné jako výraz *došel nám dopis* nebo *dostali jsme dopis*. Je to vazba s genitivem cílovým, která je i jinak v nové češtině velmi běžná (viz o tom Gebauer-Ertl, Mluvnice česká 2, 1926, 172). Pravda ovšem je, že je to spojení nezvyklé v jazyce obecném, a proto asi zdá se leckomu podivné. Naopak zase je tato nezevšednělost příčinou, že se výrazu *došel nás dopis* se zálibou užívá všude tam, kde se pisatel snaží vystříhati tónu příliš všedního, na př. v úředních spisech a projevech (odtud je také redakční formule »Z dopisů, které nás došly«, a pod.) atd. — Ve větě »Přišel z deště pod okap« je předložka *z* položena správně; není tu představa »s povrchu, shora dolů«, třebas se říká »jíti na dešť«, nýbrž spíše se tu vyjadřuje představa »z nitra« (srov. »jíti do deště«). — Výraz *jíti, vyjíti někomu vstříc* je správný všude tam, kde se mluví o skutečné chůzi, tedy na př. »vojevůdci vyšli vstříc zástupové lidu«. V přeneseném smyslu »hověti, vyhověti komu« je to germanismus, napodobený podle něm. entgegenkommen. V starší době mělo toto spojení v přeneseném pojetí smysl zcela opačný, neboť se říkalo na př. *zlému vstříc jíti* (nebo *vjíti*) s významem »brániti, překážeti zlému«. O tom se vykládalo v NŘ. 6, 1922, 30 n. — Příslovce *vzhledem* má týž význam i touž vazbu jako příslovečný výraz *se zřetelem nač* nebo *k čemu*. Je-li ho správně užito ve větě »vzhledem k rodině se choval slušně«, nelze říci bez dalšího kontextu, neboť není z ní vidět vlastní její smysl. Znamená-li tu *vzhledem k rodině* tolik co *se zřetelem na rodinu*, t. j. že se X. choval (třebas k někomu jinému) slušně se zřetelem na svou rodinu, je zcela na místě; ale není vhodný, stojí-li zde místo pouhé předložky *k*.

PÁPOTA (G. Kl.). Slovo *pápota* uvádí Kottův slovník v přirovnání »je jako pápota«, t. j. slabý, z mluvy východočeské (u Kunvaldu). V jiných nářečích (a také spisovně) by se slovo *pápota* v tomto významu nahradilo výrazy *páperka, pápera* (v některých krajích *pápěrka, pápěra*); přirovnání »dnes jsem jako pápera (pápěra)« má týž smysl jako uvedený příklad Kottův.

PRSY, PRSA (J. H.). Podst. jméno *prs* ‚mamma' se skloňuje podle vzoru *hrad*, a to v jednotném čísle i v množném. Zní tedy v množ. č. 1. 4. pád *prsy*, 2. p. *prsů*, 3. *prsům*, 6. *na prsech*, 7. *prsy*. Vedle toho je pomnožné jméno *prsa*, které znamená ‚hruď' a které zachovalo dosud zbytek dvojného čísla v 2. a 6. pádě. Jméno *prsa* se dnes tedy skloňuje 1. 4. p. *prsa*, 2. *prsou* (zřídka *prs*), 3. *prsům* (nesprávně p r s o u m), 6. *na prsou*, 7. *prsy*. Jména *prsy* a *prsa* jsou tedy v nové češtině homonyma a liší se významem i některými pády. Musíme proto rozlišovati výrazy *z prsů* (na př.: dítě ssaje z matčiných prsů) a *z prsou* (na př. z matčiných prsou se vydral vzdech), *v prsech* (na př. v matčiných prsech už není mléka) a *v prsou* (na př. v matčiných prsou se ozvala láska k dítěti) atd.

PŘEDMĚT U SLOVES BODATI, PÍCHATI, ŠLEHATI A POD. (K. Kl.). U sloves *boleti, svrběti, svěděti, zábsti, páliti, mrzeti* a pod. bývá předmět ve 4. pádě, na př. *bolí mě hlava, mrzí ho to* atd. Podle toho říkáme také *bodlo ho u srdce, píchá mě v zádech* atd. Také ve větě »vaše slova mě bodají v srdce« je akusativní předmět na místě, neboť tu je případ podobný jako u sloves prve uvedených. Vedle toho by ovšem bylo možné osobu, jíž se děj dotýká, vyjádřiti v této větě dativem. V mluvnici se nazývá takový dativ volným a označuje osobu nebo věc, k jejímuž prospěchu nebo k jejíž škodě se něco děje, anebo vlastníka předmětu, který je dějem zasahován (o tom Gebauer-Ertl 2, 183). Věta »vaše slova mi bodají srdce« je tedy správná, ale má jiný smysl než podobná věta s předmětem akusativním. Rozdíl je v tom, že se 4. pádem vyjadřuje přímo osoba dějem zasažená, kdežto při vazbě dativní je důraz na věci zasažené a 3. pád vyjadřuje toliko jejího vlastníka. Spojení s akusativem tedy užíváme, máme-li vyjádřiti přímé (nepřátelské, škodlivé, nepříjemné a pod.) zasažení osoby (na př. uhodil ho do ramene), vazby dativní pak tenkrát, když chceme zdůrazniti spíše místo nebo směr děje (na př. uhodil mu do ramene). Totéž rozdílné pojetí se projevuje také ve větách »dešť mě šlehal v obličej« a »dešť mi šlehal v obličej«. Herben (Do třetího pok. 1889, 434) píše na př.: Haluze a ostré pahýly draly mu (Petrovi) šaty a šlehaly mu přes obličej, jako by běhal na vojně ulicí. Podobně Jirásek (Písničky 1916, 223): Krůpěje deště šlehaly statné ženě do tváře, vlhčíce jí vlas i brvy. Obojí vazbu se zřejmým rozdílem významovým shledáváme na př. v těchto větách F. X. Svobody: Jindy kopřivy mě v srdce šlehly (Básně 1883, 101). Oheň jemný v líce šleh mi bledé (Koketky 1893, 131). (Tyto příklady jsou vybrány z materiálu Slovníku jazyka českého.)

SOKOL či *sokol?* (NŘ. XVI, 1932, 28.) Proti výkladu, že jméno *sokol,* znamená-li příslušníka spolku Sokola, třeba podle nynějších zásad pravopisných psáti malým písmenem, obrací se článek otištěný v časopisu Sokol 59, 1933, 11. Jeho pisatel se dovolává především důvodů citových. Jméno *sokol* prý třeba pokládati za jméno a symbol, ba za personifikaci krásných vlastností sokolích; ono nevyjadřuje pouhé členství spolku, nýbrž vlastní poslání sokolů. Jméno dal sokolům sám národ, protože »v nich viděl a dosud od nich žádá, aby to byli lidé význačných, sokolích vlastností«, atd. Proto má podle pisatele jméno *sokol* význam symbolický a personifikační, a třeba je tedy prý psát písmenem velkým. Ve psaní jména *sokol* s malým písmenem vidí pisatel dokonce degradaci sokolstva na stejnou úroveň s hasiči a újmu sokolské cti. — Domníváme se, že tyto důvody nejsou dost přesvědčivé. Symbolická nebo personifikační platnost jména nevede sama ke psaní velkého začátečního písmena, jak ukazuje na př. velmi rozšířené jméno *skaut.* K tomu by bylo třeba dokázat, že jméno *sokol* je jméno vlastní, ale o to se pisatel nepokouší. Citové důvody, na př. úcta k nositeli jména nebo titulu, způsobují jen ve zvláštních případech, že píšeme některé slovo písmenem velkým (na př. jméno *Bůh, Panna*

Maria, tituly *Jeho Veličenstvo, Jeho Milost, Vaše Jasnost* atd.). Kdyby se měla uplatnit stránka citová také ve psaní jména *sokol*, musilo by to být Pravidly čes. pravopisu výslovně ustanoveno; ale nic takového dosud v Pravidlech není.

Stejně málo přesvědčují i důvody ostatní. Velkým písmenem u jména *sokol* by se snad rozlišilo toto jméno od jména ptáka sokola, ale ztratil by se zase rozdíl mezi sokolem členem a Sokolem spolkem, a tento rozdíl se projevuje jistě mnohem častěji. Nepadá tu na váhu ani ta okolnost, že jméno *sokol* není vyznačeno zvláštní příponou, jako na př. slova *jakobín, slavista* a pod. Jména vlastní se píší velkým písmenem bez zřetele k stránce slovotvorné; proto píšeme na př. *Sparťan*, máme-li na mysli obyvatele Sparty, ale *sparťan*, máme-li na mysli příslušníka nebo přívržence klubu Sparta; proto se pravopisem nerozlišují obyvatelská jména *Pražan* (s příponou), *Tábor* (bez přípony), proto odlišujeme pravopisem jména *Slovanstvo* (jméno vlastní) a *slovanství* (jméno obecné), ačkoli obě mají zvláštní příponu, atd. Nelze se ani tradice pravopisné dovolávat, neboť právě v ní nebylo dosud jednoty, a proto jméno *sokol* působilo mnoha lidem rozpaky při psaní, jak svědčí i dotazy posílané redakci Naší řeči.

Opakujeme tedy znovu, že jméno *Sokol* značí podle dnešních zásad pravopisných spolek, kdežto jméno člena Sokola je *sokol*. Není vůbec příčiny, vidět v tomto způsobu psaní znevažování sokolstva a popírání jeho významu v národním životě.

SVŮJ (M. S.). Ve výraze »volné spojení slovesa se svým předmětem«, který se vyskytl v NŘ. 17, 4, není zájmena *svůj* užito nesprávně. Přivlastňovací zájmeno *svůj* vedle svého obyčejného významu znamená také tolik co »vlastní, příslušný, náležitý«, a v tomto významu se nemusí vztahovati jen k podmětu. Proto se říká na př.: Lépe státi za svým snopem než za cizím mandelem. Každé věci svůj způsob. Volno čertu v svých bahnech orati. Dej to na své místo. Svá vůle v pekle shoří (odtud adj. *svévolný*). Atd. Téže povahy jsou i výrazy *svým časem, svého času, své doby* (t. j. náležitým časem, v příslušném čase, v příslušné době) atd. O tom se lze poučiti v Gebaurově-Ertlově Mluvnici české 2, 1926, 145 a v Gebaurově-Trávníčkově Příruční mluvnici 1930, 315. Výraz »spojení slovesa se svým předmětem« je tedy ve shodě s dobrým spisovným usem a znamená tolik co »spojení slovesa s vlastním, příslušným předmětem«.

ZEYER (NŘ. 18, 95 n.). Nevím, na kterém výroku básníkově zakládal prof. Máchal výslovnost, kterou uvádí p. R. Šanta, nemohu však také potvrditi, že by v rodině básníkově byla tato výslovnost *(cajer)* jediné známá, nýbrž naopak od osoby příbuzné s rodinou Zeyerovou dostal jsem na přímý dotaz odpověď, že sice v okolí (u Roudnice) bylo vyslovováno jméno rozličně, že však prý básník sám žádával výslovnost *zajer* a tu také přijímala příbuzná rodina; této třetí výslovnosti, nejrozšířenější, tuším, si však v své stati p. Š. nepovšiml. Chyba poukazů vedlejších vývodů oné poznámky je v jisté jednostrannosti, v níž se obráží úzký obzor českého

života, prosáklý jednostranným vlivem, a ten ve věci, o níž tu řeč, šel tak daleko, že z čistě českého Schejbala udělal Šejbala. A proto p. R. Šanta ani neměl uváděti za příklad jméno francouzského generála (jeho fonetický přepis tohoto jména je nesprávný), neboť bouří-li se jeho jazykový cit proti českému vyslovování německého jména českého básníka (Zejer), nemá nijak právo pozastavovat se nad francouzským usem jazykovým, který každé jméno kterékoliv orthografie průměrně vyslovuje podle svých zvyklostí. Je-li p. autorovi česká výslovnost jména Zeyer už proto chybná, že je to jméno cizího původu, co by řekl jménu, které bylo tu vyslovováno Lezage nebo Lesage, ale je francouzské Lesage (Lesáž; jmenoval se tak kdysi jeden obuvník v Praze ve Štěpánské ul.). Podobně by pak našel potíže se jménem krejčího »Voltér« nebo »Woltär«, v němž se však na štěstí grafika přizpůsobila výslovnosti. Dotkl se totiž svou statí vlastně staré otázky našeho pravopisu — přepisování cizích jmen. To vždy těsně souvisí s jejich výslovností, a o její konkretní případ tu běželo.

P. M. Haškovec.

*

Zprávu p. prof. P. M. Haškovce, že Zeyer sám své jméno vyslovoval *zajer*, nikoli *cajer*, potvrzují i jiní čtenáři. P. JUDr. Ant. Mokrý, notář v Lišově, píše: »Oznamuji vám, že můj nebožtík otec, který se se Zeyerem v dobách jeho vodňanského pobytu téměř denně stýkal, vyslovoval jeho jméno důsledně *zajer*. Také moje teta, vdova po spisovateli Otakaru Mokrém, v jehož rodině býval Zeyer denním hostem, nevyslovuje jméno to jinak. Z toho soudím, že Zeyer sám tak svoje jméno vyslovoval a že tedy výslovnost otcova i tetina je původní.« Prof. Ferd. Strejček z Ml. Boleslavě uvádí několik velmi významných svědků: »Když jsem byl asi v sextě (r. 1894), přednášel u nás v Jindř. Hradci spisovatel Ant. Schulz; ten se znal se Zeyerem osobně, a tehdy již uznal za vhodné upozornit, že se jméno Zeyer čte buď *cajer*, ale spíše *zajer*, poněvadž prý je to »po pražsku« a básník s tím souhlasí, má to prý od něho samého. Rodina je prý zvyklá starší výslovnosti německé, »po pražsku« se prý však vždy říkávalo »Zajerova ohrada« a pod. V rodině básníka J. V. Sládka, jenž byl nejdůvěrnějším přítelem Zeyerovým, vyslovuje se důsledně *zajer*, *zajra* atd. V jednom dopisu píše paní Sládková Zeyerovi (vlastně by se mělo psát *Zeyrovi* jako *Baurovi)*, že se jejich Helenka často ptává, »co dělá pan Zajej a kdy zas přijede.« Rovněž Sv. Čech vyslovoval vždy *zajer*, Heyduk spíše *cajer*, ale rozčiloval se jednou přede mnou, že na nějaké přednášce slyšel vyslovovat *cejer*, *cejra;* znělo to prý velmi komicky. — Také Zíbrt si přával, aby se jeho jméno vyslovovalo po česku, ačkoli mnozí mu říkali *cíbrt*. Když byl roku 1891 předsedou výstavního výboru hrabě Zedwitz, vyslovoval jeho jméno kdekdo *zedvic*, jen snad Němci *cedvic*.« Pan vládní rada dr. ing. K. Křivanec z Bratislavy píše: »Byl jsem na písecké reálce žákem prof. Ad. Heyduka. Nepamatuji se, že by on, náš profesor češtiny Suda, můj otec (též profesor češtiny) nebo kdokoli jiný v Písku byli vyslovovali jinak než *zajer*. Teprve když jsem byl už starší,

slyšel jsem jednu slečnu, která přijela do Písku na prázdniny, vyslovovat *cajer*, a bylo mi to hned nápadné. Vysvětloval jsem si tuto výslovnost tím, že se v slečnině rodině mluvilo i německy. Zdá se mi, že i později za svých studií v Praze jsem slyšel výslovnost *cajer*. Má žena ani její matka, obě z Vodňan, kde můj tchán působil dlouhá léta jako učitel, nikdy nevyslovovaly jinak než *zajer*, a když jsem se po přečtení článku v NŘ. ptal ženy, zda slyšela vyslovovat *cajer* nebo *zejer*, zcela rozhodně prohlásila, že nikoliv. O výslovnosti *zejer* jsem neměl až do onoho článku Naší řeči ani tušení.« Ze všech těchto svědectví, třebas nepřímých, jde patrně najevo, že se v nejbližším okolí Zeyerově vyslovovalo básníkovo jméno zpravidla *zajer* a že Zeyer sám proti této výslovnosti nic nenamítal. Výslovnost *cajer* se vysvětluje snadno tím, že rodinné prostředí, v němž básník vyrostl, bylo z valné části německé. O účelnosti znění *cajer* jsme projevili pochybnost už v předešlém čísle NŘ. a dnes se domníváme tím spíše, že by nebylo vhodné trvati na této původní výslovnosti německé, když na ní netrval ani básník sám. Tak by se zmenšily rozpaky, jež jméno *Zeyer* působí (a to už odedávna, jak ukazují poslední dvě zprávy), a zbývalo by rozhodnouti se mezi výslovností *zajer*, jejíž tradice se udržuje hlavně u přátel i známých Zeyerových a v jejich okolí, a *zejer*, která je běžná v širší veřejnosti a která se zakládá na způsobu psaní.

ZOBATI (S. O.). Přít. čas slovesa *zobati* zní v jazyce spisovném *zobu, zobeš* atd. i *zobám, zobáš* atd. Slovesa vzoru *mazati* mají (kromě několika, na př. *lháti, psáti, poslati, stláti* a j.) v přít. čase, v rozk. způsobu a v přechodníku přítomném vedle tvarů původních též tvary analogické podle vzoru *dělati*. Obojí tyto tvory se u jednotlivých sloves a v jednotlivých tvarech vyrovnávají rozličným způsobem. Někde trvají vedle sebe, na př. *kopu — kopám, klepu — klepám, dřímu — dřímám* atd., jinde novotvary zatlačily nebo zatlačují původní časování úplně, a to zvláště v rozk. způsobu a v přechodníku přít. (viz o tom mluvnici Gebaurovu-Ertlovu 1, 261). Tak si vysvětlíme také u slovesa *zobati*, že v přít. čase má tvary obojí, kdežto v rozk. způsobu a v přechodníku přít. jsou v jazyce spisovném téměř výhradně dnes novotvary *zobej, zobejme, zobejte* (nikoli *zob* atd.) a *zobaje, zobajíc, zobajíce* (nikoli *zoba* atd.).

*

Oprava.

Na str. 65, ř. 1 shora, čti *Rippl* m. Rippel.

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.